

ว่าด้วย TOPOI : หลักการสามพื้นที่แห่งการเรียนรู้ในฐานะหนทางไปสู่ ataraxia ภายใต้การทำงานของมโนทัศน์ *Prohairesis* ของเอพิคเตตัส¹

On TOPOI : The Three Areas of Study as the Path to Ataraxia under Epictetus's *Prohairesis*

รัฐพล เพชรบดี²

Rutapol Petchbordee³

[Received: 19/05/2025 Revised: 21/05/2025 Accepted: 22/05/2025]

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาแนวคิด จุดมุ่งหมาย รวมถึงกลไกการทำงานของสิ่งที่เรียกว่า ‘หลักการสามพื้นที่แห่งการเรียนรู้’ (The Three Areas of Study) หรือ ‘*topoi*’ ซึ่งเป็นหลักการหรือทฤษฎีปรัชญาภายใต้โครงสร้างมโนทัศน์ *Prohairesis* ที่เอพิคเตตัสเชื่อว่าเป็นทั้งกระบวนการและเป้าหมายที่จะนำพามนุษย์ให้เข้าถึง ‘ความสงบแห่งจิต’ หรือ *ataraxia* ซึ่งมีสถานะเป็นดังเป้าประสงค์ทางจริยศาสตร์ (ethical purpose) แห่งปรัชญาสำนักสโตอิก ซึ่ง *topoi* หรือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ทั้งสาม (ตามลำดับ) ประกอบด้วย 1st *topos* : ‘*orexis / ekkklisis*’ – หรือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่องค์ประธานจะมุ่งมาดปรารถนาเฉพาะสิ่งที่ดีและละวางซึ่งสิ่งที่ชั่วร้าย 2nd *topos* : ‘*horme / aphorme*’ – หรือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่องค์ประธานจะกำหนดแรงจูงใจในการโน้มน้าเฉพาะการกระทำที่เหมาะสมสู่โลกภายนอกและสลัดทิ้งซึ่งแรงจูงใจที่จะกระตุ้นการกระทำที่ไม่เหมาะสมสู่โลกภายนอก และ 3rd *topos* : ‘*synkatathesis*’ – หรือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่องค์ประธานจะทำการยอมรับหรือยืนยันข้อสรุปสุดท้ายด้วยเหตุผล อย่างไรก็ตาม บทความนี้ยังทิ้งข้อกังวลบางประการเกี่ยวกับการตีความแก่นสารของ 3rd *topos* (หรือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สาม) ว่าพื้นที่ดังกล่าวอาจเป็นชนวนเหตุให้ระบบปรัชญาของเอพิคเตตัสเกิดภาวะความย้อนแย้งหรือความไม่สมเหตุสมผลในตัวเองหรือไม่อย่างไร

คำสำคัญ: *topoi, Prohairesis, orexis, ekkklisis, horme, aphorme, synkatathesis*

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตเรื่อง เอพิคเตตัสกับแนวคิดโพธิชาเรซิส ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² นิสิตระดับดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ PhD Student, Department of Philosophy Faculty of Art Chulalongkorn University

Abstract

The paper surveys concepts, purpose, and mechanisms of 'The Three Areas of Study' or '*topoi*'. According to Epictetus, the *topoi*, as the theory which is structured under the notion of *Prohairesis* as well as the Stoic ethical purpose, is believed to be both means and ends which could lead humans to the state of the 'tranquility of the mind' or 'ataraxia'. The three areas respectively include the 1st *topos* : 'orexis / ekkklisis' – or the area that the subject has to pay attention to what is called desire and aversion. The 2nd *topos* : 'horme / aphorme' – or the area that the subject has to follow the motive which brings about appropriate actions and ignore the one which brings about inappropriate actions. Lastly the 3rd *topos* : 'synkatathesis' – or the area that the subject must accept and assert the final conclusion with reason. Nevertheless, the paper still leaves the questions on the 3rd *topos* (or the third area of study) whether it may somehow cause any contradictions or give unreasonable explanations within itself.

Keywords: *topoi*, *Prohairesis*, orexis, ekkklisis, horme, aphorme, synkatathesis

© Published by The Philosophy and Religion Society of Thailand (2025)

บทนำ

ถ้าพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า 'เป้าหมายทางจริยศาสตร์'⁴ (ethical purpose) กล่าวอีกอย่างคือเรากำลังพูดถึงสิ่งที่มีคำถามในตัวเองว่าเราควรใช้ชีวิตอย่างไรให้สอดคล้องกับความจริงที่ปรากฏอยู่ ณ โลกภายนอกซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขความจริงเชิงอภิปราย (และในขณะเดียวกันกระบวนการใช้ชีวิตภายใต้ความจริงเชิงอภิปรายดังกล่าวนี้ (กล่าวคือคำตอบที่เราเลือกที่จะยอมรับ) ก็จะสะท้อนให้ผลลัพธ์หรือจุดหมายแห่งวิถีทางย้อนกลับคืนมาสู่ตัวตนของเราด้วย) ซึ่งแน่นอนทีเดียวว่าปรัชญาสำนักสโตอิก (Stoicism) มิได้เป็นปรัชญาสำนักแรกและสำนักเดียวที่พยายามไต่ถามหรือสืบค้นคำตอบอันเกี่ยวกับเป้าหมายทางจริยศาสตร์ดังกล่าวนี้ และก็แน่นอนเช่นกันว่าปรัชญาต่างสำนักกันก็ย่อมที่จะนำเสนอคำตอบหรือชุดความคิดที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งสำหรับปรัชญาสำนักสโตอิกภายใต้ฐานคิดทางปรัชญาของเอพิคเตตัส คำตอบต่อเป้าหมายดังกล่าวคือสิ่งที่เรียกว่า *Prohairesis*⁵

⁴ หรือสิ่งดังกล่าวอาจถูกเข้าใจไปในบริบทของ 'คำถามหลักของจริยศาสตร์' ก็ได้

⁵ *Prohairesis* นั้นเดิมทีถูกถอดความไว้อยู่หลายนัยด้วยกัน (ทั้งนี้เป็นไปตามบริบทหรือมิติทางปรัชญาที่ผู้สื่อสารต้องการจะขบเน้น) นัยเหล่านั้นก็ อาทิเช่น 'เจตจำนง' (volition) 'ทางเลือก' (choice) 'ปริณิชนแห่งทางเลือก' (sphere

(Inwood, B. & L. P. Gerson, 2008, p. 210) (προαίρεσις) สำหรับเอพิคเตตัสนั้น *Prohairesis* คือ เหตุผลที่เป็นเอกภาพหนึ่งเดียวระหว่างมนุษย์และความจริง คือแหล่งที่มาของความดีและความชั่ว คือสิ่งเดียวที่ขึ้นอยู่กับเราอย่างแท้จริง (กล่าวคือเป็นทางเลือก (choice) ของเราแต่เพียงผู้เดียว) และที่สำคัญ *Prohairesis* นับเป็นความจริงเพียงประการเดียว (หรือทางเลือกที่ถูกต้องเพียงประการเดียว) ที่เราจะต้องยึดถือไว้ให้ได้หากเราต้องการครองชีวิตที่เป็นสุขหรือ *eudaimonia* (สำคัญคือนอกจาก *Prohairesis* จะเป็นตัวกำหนดเป้าประสงค์ทางจริยศาสตร์แล้ว *Prohairesis* ยังเป็นภาวะทางอภิปรัชญา และภาววิทยาในตัวเองอีกด้วย⁶) กล่าวอีกอย่างคือถ้าใครสามารถควบคุม *Prohairesis* ไว้ไม่ให้บกพร่อง (unperverted) ได้ คนผู้นั้นจะถือว่าได้บรรลุอุดมคติของปรัชญาสโตอิก (ซึ่งคือการได้ครองสภาวะที่เรียกว่า 'ataraxia' หรือสภาวะความสงบแห่งจิตซึ่งไม่สามารถถูกรบกวนกระทบกระเทือนโดยสิ่งภายนอกได้) อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญจะอยู่ที่ตรงนี้ กล่าวคือแล้วเราจะสามารถเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่า *Prohairesis* ได้อย่างไร? เอพิคเตตัสบอกกับเราเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่ามีทฤษฎีทางปรัชญาที่เราต้องเรียนรู้หากเราต้องการให้ *ataraxia* สถิตในวิญญาณเรา (หรือในอีกความหมายคือหากเราต้องการให้ *Prohairesis* ของเรานั้นไม่บกพร่อง) ซึ่งทฤษฎีทางปรัชญาดังกล่าวนั้นเรียกว่า 'หลักการสามพื้นที่แห่งการเรียนรู้' (The Three Areas of Study) หรือ 'topoi'

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่ผู้วิจัยจะทำการสำรวจธรรมชาติของ *topoi* ว่าคืออะไรรวมถึงมีกรอบวิธีคิดทางปรัชญาอย่างไรเพื่อให้ (องค์กรประชาชน) บรรลุเป้าประสงค์ทางจริยศาสตร์ ผู้วิจัยขออนุญาตเริ่มเรื่องดังนี้ กล่าวคือสำหรับมนุษย์เราผู้ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้นั้น สิ่งที่เราเรียกว่าความคิด แรงจูงใจ ความประพฤติ การกระทำ วิธีปฏิบัติ หรือ ปรัชญาในการดำรงชีวิตของเราจะแสดงออกมาเป็นรูปใดอย่างนั้นทั้งหมดทั้งมวลล้วนอยู่ภายใต้การตอบสนองต่อสิ่งสามสิ่งที่อุบัติขึ้นในวิญญาณ⁷ของเรา (โดยสามสิ่งนี้จะอุบัติขึ้นในวิญญาณของเราต่อเนื่องเรื่อยไปตลอดตราบเท่าที่เรายังมีชีวิตหรือลมหายใจอยู่) ซึ่งสามสิ่ง

of choice) 'ทางเลือกแห่งศีลธรรม' (moral choice) 'ทางเลือกแห่งเหตุผล' (rational choice) หรือแม้แต่ 'ทางเลือกก่อนเลือก' (pre-choice) [ซึ่งนิยามนี้ตรงตามรากศัพท์ของ *Prohairesis*] อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยส่วนตัวขอแนะนำว่าควรยึดนิยาม 'ทางเลือกแห่งเหตุผล' (rational choice) ไว้เป็นหลักในเบื้องต้นน่าจะลงตัวที่สุดทั้งนี้เนื่องจากเป็นนิยามที่สอดคล้องกันกับความจริงทางอภิปรัชญาว่าด้วยสรรพสิ่งของปรัชญาสโตอิกที่ถูกนิยามไว้ว่าคือ *logos* หรือ rational principle (Inwood, B. & L. P. Gerson, 2008: 210)

⁶ กล่าวคือนอกจาก *Prohairesis* จะเป็นสิ่งที่นำพา (conduct) เราไปสู่การมีชีวิตที่ดีแล้ว ตัว *Prohairesis* เองก็ยังถูกนิยามจากเอพิคเตตัสว่าเป็น *logos* หรือตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ (ในรูป *faculty of reason*) อีกด้วย และก็ด้วยความเชื่อที่ว่ามนุษย์และเหตุผลคือสิ่งเดียวกันนี้เอง ที่ส่งผลให้เอพิคเตตัสเชื่อว่าแท้ที่จริงแล้วเรามีมนุษย์คนใดท่ามกลางมนุษย์ทั้งมวลดอกที่จะจงใจกระทำสิ่งที่เลว และสำคัญคือการรอบความเชื่อนี้ท้ายที่สุดได้กลายเป็นหนึ่งในมิติทางความคิดของทฤษฎีที่เรียกว่า 'ปัญญานิยม' (intellectualism) [*กล่าวคือในมิติทาง 'จริยศาสตร์' (ethics)] ซึ่งถือเป็นรากฐานทางความเชื่อทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาให้กับระบบปรัชญาสโตอิกสำนักเอพิคเตตัส

⁷ 'วิญญาณ' มนุษย์ในบริบทปรัชญาสโตอิกนั้นถูกนิยามว่าเป็นสิ่งที่เรียกว่า 'hegemonikon' หรือแท่นบัญชาการแห่งมนุษย์ซึ่งมีหน้าที่คือการ exercise เหตุผลให้มีความผิดพลาดน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่ง Inwood และ Gerson (2008: 209) เลือกที่จะแปลคำนี้ว่า 'leading part of the soul' ในขณะที่ Holiday กับ Hanselman (2016: 397) เลือกที่จะถอดความคำ ๆ นี้ว่า 'ruling or guiding reason'

ดังกล่าว (ซึ่งเป็นแรงสะท้อนจากโลกภายนอกหากอุบัติขึ้นในวิญญาณของเรา) ได้แก่สิ่งที่เรียกว่า หนึ่ง 'มโนภาพ' (impressions) สอง 'แรงผลักดัน' (impulse) และ สาม 'การยอมรับ' (assent) ซึ่งประเด็นตรงนี้ก็ถือว่าสำหรับเอพิคเตตัสนั้น การที่คน ๆ หนึ่งจะสามารถบรรลุเป้าหมายสุดท้าย (telos) ของปรัชญาสโตอิกได้ (ซึ่งคือ eudaimonia ในรูปของ ataraxia) คน ๆ นั้นจะต้องมีวิธีการตอบสนองต่อสิ่งสามสิ่งดังกล่าวซึ่งอุบัติขึ้นในวิญญาณของเราในทุก ๆ สถานการณ์ได้อย่างถูกต้องไม่ผิดพลาด และวิธีการตอบสนองต่อสิ่งสามสิ่งอย่างถูกต้องไม่ผิดพลาดนี้เอง ที่เรียกได้ว่าเป็นแก่นสารหลักของปรัชญาแห่งการศึกษาของเอพิคเตตัส ซึ่งวิธีการดังกล่าวได้ถูกบัญญัติไว้ในสิ่งที่เอพิคเตตัสเรียกว่า *topoi*

คำถามต่อมาคือแล้ว *topoi* แท้แล้วคืออะไร มีหน้าตาอย่างไร และ/หรือมีโครงสร้างในตัวเองอย่างไร? ผู้วิจัยขออธิบายความดังนี้ กล่าวคือ *topoi* อาจถูกอธิบายได้ว่าเป็นสามพื้นที่แห่งการเรียนรู้หรือการศึกษาว่าด้วยเจตจำนงของ *Prohairesis* ซึ่งหน้าที่ของมัน (ในแง่การทำงานจากกระบวนการสู่เป้าหมาย) คือการช่วยประคับประคองให้ *Prohairesis* ขององค์ประธานไม่บกพร่องเรื่อยไปจนกระทั่งท้ายที่สุดสามารถทำให้สภาวะ ataraxia สถิตในองค์ประธานได้ ในขณะที่สำหรับเรื่องของกลไกหรือโครงสร้าง *topoi* จะประกอบไปด้วยพื้นที่แห่งการเรียนรู้สามพื้นที่ด้วยกัน กล่าวคือพื้นที่การเรียนรู้ที่หนึ่ง: พื้นที่การเรียนรู้ในมิติเชิงกายะ (physics) พื้นที่การเรียนรู้ที่สอง: พื้นที่การเรียนรู้ในมิติเชิงจริยะ (ethics) และ พื้นที่การเรียนรู้ที่สาม: พื้นที่การเรียนรู้ในมิติเชิงตรรกะ (logic) (Holiday & Hanselman, 2016, p. 392)

สำหรับพื้นที่การเรียนรู้ที่หนึ่ง (มิติเชิงกายะ) – องค์ประธานจะใช้คุณธรรมว่าด้วย 'การควบคุมตนเอง' เพื่อควบคุมให้เจตจำนงขององค์ประธานพยายามมุ่งมาดปรารถนาเฉพาะสิ่งที่ดีและพยายามขจัดหรือละวางสิ่งที่ชั่วร้าย ซึ่งเอพิคเตตัสบอกกับเราว่ามนุษย์เราสามารถควบคุมภาวะทั้งสอง (ซึ่งเป็นภาวะที่ขึ้นอยู่กับตัวองค์ประธานแต่เพียงผู้เดียว) ได้อย่างเบ็ดเสร็จ ในขณะที่พื้นที่การเรียนรู้ที่สอง (มิติเชิงจริยะ) – องค์ประธานจะใช้คุณธรรมว่าด้วย 'ความกล้าหาญ' และ 'ความยุติธรรม' เพื่อกำกับความประพฤติและวิถีปฏิบัติของตัวองค์ประธานที่มีต่อผู้คนในสังคมซึ่งมีความต่างกันในแต่ละสถานะและบทบาทหน้าที่ให้เป็นไปอย่างเหมาะสมภายใต้เงื่อนไขว่าด้วยการมีอยู่ของ 'สิ่งที่ว่างเปล่า' (adiaphoria) สองประเภท ส่วนพื้นที่การเรียนรู้สุดท้ายหรือพื้นที่การเรียนรู้ที่สาม (มิติเชิงตรรกะ) – องค์ประธานจะใช้คุณธรรมว่าด้วย 'ปัญญา' ประเมินค่าความดี (จากพื้นที่การเรียนรู้ที่หนึ่ง) รวมถึงตรวจสอบความเหมาะสมของสิ่งที่ (องค์ประธาน) กำลังจะกระทำ (จากพื้นที่การเรียนรู้ที่สอง) อย่างถี่ถ้วน และสุดท้ายทำการตัดสินใจ (dogmata) เพื่อให้การกระทำขององค์ประธานเผยแสดงออกสู่โลกภายนอกอย่างไม่ผิดพลาดและบิดเบือนต่อไป ซึ่งก่อนที่ผู้วิจัยจะขยายความหรือลงรายละเอียดในส่วนต่อไปในประเด็นว่าด้วยธรรมชาติรวมถึงกลไกการทำงานของพื้นที่การเรียนรู้สามพื้นที่ดังที่ได้กล่าวมาดังกล่าว การพิจารณาความจากถ้อยคำของเอพิคเตตัสโดยตรงว่าท่านทั้งถ้อยวาหะเกี่ยวกับ *topoi* เอาไว้อย่างไรก่อนนั้นนับเป็นสิ่งที่จำเป็น

“มีพื้นที่อยู่สามพื้นที่ที่ผู้ปรารถนามีปัญญาและเป็นมนุษย์ที่ดีต้องรู้ เรียน พื้นที่แรกยึดโยงกับความปรารถนาและความรังเกียจ ท่านว่ามนุษย์ไม่ควรหลงทางในสิ่งที่ควรปรารถนาหรือมกายนในสิ่งที่ควรรังเกียจ พื้นที่ที่สองยึดโยงกับแรงผลักดันให้กระทำการหรือไม่กระทำการ และยังอาจยึดโยงกับหน้าที่ด้วย มนุษย์ควรตั้งใจกระทำการต่าง ๆ ด้วยเหตุผลและไม่กระทำการใด ๆ ที่ขาดความยั้งคิด พื้นที่ที่สามยึดโยงกับการเป็นอิสระจากมายา เป็นความสงบนิ่ง เป็นการตัดสินใจ และเป็นการยอมรับในแนวทาง (ของ *Prohairesis* - *เพิ่มเติมโดยผู้วิจัย) ในพื้นที่ทั้งหมดนี้ สิ่งสำคัญและอาจแรงดันที่สุดหมายถึงพื้นที่แรก เหตุว่าการควบคุมตนเองมิได้อาจนำไปสู่การหลีกเลี่ยงในสิ่งที่ควรปรารถนาและตกหลุมไปกับสิ่งที่ควรรังเกียจ” (*Discourses*, 3.2.1-3a)

พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่ง [1st *topos*⁸] – ‘ความปรารถนา (*orexis*) / ความรังเกียจ (*ekklisis*)’ ในฐานะกระบวนการทัศน์แรกภายใต้การควบคุมของ *Prohairesis*

จากที่ได้เกริ่นภาพรวมว่าด้วย *topoi* ไปในส่วนของแล้ว ณ ขณะนี้เราจึงทราบความแล้วว่าสาระว่าด้วยพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งกินความอยู่อย่างน้อยสี่ประการ กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งจัดอยู่ในธรรมชาติของมิติเชิงกายภาพ (*physics*) ประการที่สอง กรอบวิธีคิดหรือกระบวนการทัศน์ของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งมีความยึดโยงกับคุณธรรมว่าด้วย ‘การควบคุมตนเอง’ ขององค์ประธาน ประการที่สาม วัตถุประสงค์ของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งคือความสามารถในการประเมินค่าทางศีลธรรมของตัวองค์ประธานว่าสิ่งใดดีหรือชั่ว และ ประการที่สี่ เนื้อหาในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งคือการไม่สำคัญผิดในสิ่งที่ควรปรารถนาและไม่หลงไปกับสิ่งที่ควรรังเกียจอย่างไรก็ดี ก่อนที่ผู้วิจัยจะได้อธิบายแก่นสารและรายละเอียดเพิ่มเติมรวมถึงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกภาพระหว่างสาระประการต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ปฐมบทแห่ง *Enchiridion* ของเอพิคเตตัส ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าเปรียบได้ดังหัวใจของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งจะได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณา ก่อนเป็นลำดับแรก

“ท่านว่าบางสิ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของเรา ในขณะที่บางสิ่งมิใช่ สิ่งที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเราคือความเห็น แรงผลักดัน ความปรารถนา ความรังเกียจ หรือกล่าวสั้น ๆ คือสิ่งใดก็ตามที่ขึ้นอยู่กับกระทำของเราแต่เพียงผู้เดียว สิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเราคือร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติ ชื่อเสียง หน้าที่การงาน หรือกล่าวสั้น ๆ คือสิ่งใดก็ตามที่ไม่ขึ้นอยู่กับกระทำของเราอย่างสิ้นเชิง สิ่งที่เราควบคุมได้โดยธรรมชาติเป็นอิสระและไม่ถูกขัดขวาง ในขณะที่สิ่งที่เราควบคุมไม่ได้นั้นอ่อนแอ ตกเป็นทาส ถูกขัดขวาง และไม่เกี่ยวข้องอันใดกับเรา จงจำใส่ใจไว้เสีย หากเจ้าเผลอเผลอคิดไปว่าสิ่งที่

⁸ *topos* เป็นรูปเอกพจน์ของ *topoi*

ตกเป็นทาสโดยธรรมชาตินั้นเป็นอิสระ หรือเข้าใจว่าสิ่งที่ไม่เคยเป็นของเจ้านั้นเป็นของเจ้า เจ้าจะรู้สึกถูกขัดขวาง ขุ่นข้องหมองใจ โกรธเคือง และสุดท้ายจะโวยวายกล่าวโทษทั้งเทพเจ้าและมนุษย์คนอื่น ๆ แต่หากเจ้าเข้าใจว่ามีบางสิ่งที่เป็นของเจ้า และสิ่งที่ไม่ใช่ของเจ้าแท้จริงแล้วมีเคยเป็นของเจ้า อย่างนี้จะมีใครมาบังคับขู่เข็ญเจ้าได้เล่า จะมีอุปสรรคใดมาขัดขวางได้ก็หาไม่ รวมถึงการดำเนินคดีฟ้องหรือกล่าวหาผู้อื่นก็จะไม่เกิดขึ้น สิ่งใดไม่เต็มใจก็จะมีถูกกระทำ ภัยอันตรายและศัตรูก็มีอันอันตรายาน เจ้าจะไม่ทนทุกข์ทรมานจากสิ่งเลวร้ายใด ๆ ซึ่งหากเป้าหมายของเจ้าคือการดำรงวิถีตามหลักการนี้ จงจำไว้ว่าเจ้าต้องทุ่มแรงกายแรงใจฝึกตนเองเพื่อไปสู่เป้าหมายดังกล่าว เจ้าจำเป็นต้องปล่อยวางบางสิ่ง และรู้จักควบคุมตนเองให้ไม่ตะตึงต้างบางสิ่ง ยิ่งหากเจ้ามีเป้าหมายที่สูงยิ่งขึ้นไป เช่นชีวิตที่สงบ อุดมความหมาย และอิสระเสรี จงจำไว้ว่าเจ้าต้องเพ่งเล็งสิ่งนั้นไว้ และอย่าเอนเอียงไปกับความมั่งคั่งและอำนาจ เพราะหากเจ้ากลับเผลอเผลอปรารถนาความมั่งคั่งและอำนาจ นอกจากเจ้าจะมีโอกาสไม่สมหวังแล้ว เจ้ายังอาจทำเป้าหมายเดิมหกหล่นไปด้วย จากนั้นเป็นต้นไปขอให้เจ้าฝึกฝนที่จะกล่าวกับมโนภาพแรกของสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบวิญญานของเจ้าว่า “แก่เป็นเพียงปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้นหาใช้ธรรมชาติแห่งความเป็นจริงแต่อย่างใดไม่” จากนั้นเจ้าก็จงทุ่มเวลาเพื่อพิจารณาตรวจสอบด้วยหลักการที่เจ้ามีว่าสิ่งดังกล่าวอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของเจ้าหรือไม่ ซึ่งหากเจ้าพิจารณาแล้วพบว่ามันเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนืออำนาจการควบคุมของเจ้า เจ้าก็จงพร้อมที่จะกล่าวว่า “สิ่งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับฉันใดกับข้า” จงจำไว้ว่าสิ่งที่ความปรารถนาเสนอให้คือการให้เจ้าได้สมหวังในสิ่งที่ควรปรารถนา และสิ่งที่การหลีกเลี่ยงเสนอให้คือให้เจ้าได้สมหวังที่จะไม่ไปตกอยู่ในสถานการณ์อันควรต้องหลีกเลี่ยง แต่คนที่ไม่ได้สิ่งที่เขาปรารถนาคือคนไร้โชค คนที่มีอาจหลีกเลี่ยงสิ่งที่อาจหลีกเลี่ยงได้คือคนอาภัพ ดังนั้นถ้าเจ้ารู้จักคิดหลีกเลี่ยงเฉพาะสิ่งที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้า สถานการณ์ที่เห็นควรหลีกเลี่ยงก็จะไม่ปรากฏแก่เจ้า แต่ถ้าหากเจ้าคิดหลีกเลี่ยงสิ่งที่ว่ายนอยู่ในธรรมชาติ เช่น ความเจ็บป่วย ความตาย หรือความยากจนข้นแค้น อันนี้ท่านว่าเจ้าคงหลีกเลี่ยงมิได้ ดังนั้นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้หรือสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเราเจ้าจะต้องไม่เก็บมาใส่ใจ และเลือกใส่ใจเฉพาะสิ่งที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าเช่น เรื่องอารมณ์หรือความรู้สึกนึกคิดเท่านั้นหากคิดจะหลีกเลี่ยง สิ่งสำคัญคือการเลือกปรารถนาเฉพาะสิ่งที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าจะทำให้เจ้ามีโอกาสสมหวังในชีวิตมากกว่า ดังนั้นเจ้าจึงต้องรู้จักเลือกและปฏิเสธทั้งสองสิ่งด้วยความสุขุม ปราณีต และ มีความพอดี”

(*Enchiridion*, 1)

ผู้วิจัยขอเริ่มเนื้อหาตรงส่วนนี้ว่าจากถ้อยวาตะของเอพิคเตตัสข้างต้นนี้ สิ่งที่เป็นไปได้ (หรือเรียกได้ว่าอาจเป็นเงื่อนไขหนึ่งซึ่งเราควรลองกระทำดู) คือเราอาจลองถามหรือสอบถามตนเองว่าเราเข้าใจแก่นสารหรือสาระสำคัญเกี่ยวกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่หนึ่งดีขึ้นหรือชัดเจนขึ้นหรือไม่อย่างไร? ซึ่ง

ในมุมมองของผู้วิจัย หัวใจหรือแก่นสาระของพื้นที่การเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งได้เผยแสดงตนออกมาอย่างชัดเจนผ่านความในปฐมบทขึ้นดังกล่าว กล่าวคือเราจะเห็นว่าเอพิคเตตัสพยายามเน้นย้ำอยู่เสมอสิ่งเดียวเป็นประการสำคัญ นั่นคือหากเราปรารถนาที่จะมีชีวิตที่สงบ เป็นสุข อุดมด้วยความหมาย มีอิสรภาพ ไม่ตกเป็นทาส ไม่ถูกขัดขวาง หรือไม่ยากจับพลัดจับผลูตกไปอยู่ในสถานการณ์อันควรหลีกเลี่ยงในวันใดวันหนึ่ง สิ่งที่เราควรเพ่งความสนใจหรือพุ่งเจตจำนงไปสู่ไม่ควรเป็นสิ่งอื่นใดนอกจาก ‘สิ่งที่ขึ้นอยู่กับเรา’ (eph’ hemin) หรือเรียกอีกอย่างคือสิ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของเราอย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์แต่เพียงประการเดียวเท่านั้น ซึ่งคำถามต่อมาคือแล้วสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเราหรือสิ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของเรานั้นคืออะไรหรือมีธรรมชาติเป็นอย่างไร? สำหรับเอพิคเตตัส สิ่งที่เกิดขึ้นอยู่กับเรา (ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงแต่เพียงประการเดียวในฐานะต้นธารแห่งการมี *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่อง) คือภาวะทางวิญญาณในรูปต่าง ๆ ที่เราสามารถควบคุมหรือกำหนดทิศทางตำแหน่งแห่งที่ให้มีค่าทางศีลธรรมที่ดี (good) ได้เสมอ เอพิคเตตัสบอกกับเราว่าสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเราก็คงตัวอย่างเช่น ความเห็น แรงผลักดัน ความปรารถนา หรือ ความรังเกียจ ซึ่งเหตุผลที่สิ่งเหล่านี้ได้ถูกนิยามว่าขึ้นอยู่กับเราก็คือเนื่องจากว่าสิ่งเหล่านี้จะชั่วหรือดีล้วนขึ้นอยู่กับความเข้าใจหรือการตระหนักของเรา (วิญญาณ) ว่าสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่เราสามารถควบคุมให้เป็นไปในทางที่ดีได้อย่างเบ็ดเสร็จทั้งสิ้นทั้งนี้ไม่ว่าปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ภายนอก (ในฐานะมโนภาพแรกที่เข้ามากระทบวิญญาณขององค์ประธาน) จะร้ายแสบหรือชั่วร้ายเพียงไรก็ตาม ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลการเพ่งความสนใจหรือการพุ่งเจตจำนงไปที่ ‘ความปรารถนา (ในปัญหาหรือสิ่งที่ดี)’ (orexis) และ ‘ความรังเกียจ (ความเขลาหรือสิ่งที่ชั่วร้าย)’ (ekklisis) ภายใต้เงื่อนไข (กล่าวคือ) สภาวะที่องค์ประธานตระหนักธรรมชาติของสิ่งที่ควบคุมได้แต่เพียงผู้เดียวถือเป็นแก่นสาระหรือสาระสำคัญหลักในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งนี้

ในขณะที่ ‘สิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรา’ (ouk eph’ hemin) (หรืออาจเรียกอีกอย่างว่า ‘สิ่งที่ว่างเปล่า’ (adiaphora)) นั้นในทางตรงกันข้ามเป็นสิ่งที่ควรระมัดระวังและพึงหลีกเลี่ยงสำหรับเอพิคเตตัส ซึ่งเหตุผลคือเพราะนอกจากสิ่งดังกล่าวอาจเป็นเหตุให้ชีวิตเราเป็นทุกข์หรือไม่สงบสุขแล้ว (เนื่องจากธรรมชาติของสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรามีอาจถูกควบคุมให้เป็นไปอย่างใจปรารถนาได้) สิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรายังถูกมองว่าเป็นอุปสรรคต่อการมี *Prohairesis* ที่ดี (หรือไม่บกพร่อง) และที่สำคัญการปรารถนาซึ่งสิ่งดังกล่าวอาจเป็นต้นเหตุทำให้การเรียนรู้หลักการในพื้นที่ลำดับหนึ่งขององค์ประธานสำเร็จลุล่วงไปไม่ได้ อีกประการหนึ่งด้วย ซึ่งสำหรับธรรมชาติของสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเราหรือสิ่งที่ว่างเปล่านั้นล้วนเผยแสดงออกมาในรูปสภาวะที่อ่อนแอ ตกเป็นทาส ถูกสกัดกั้นขัดขวาง และ/หรือ ไร้ซึ่งความมีอิสรเสรีภาพ ในขณะที่วัตถุของสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเราก็คงอย่างเช่น ร่างกาย ทรัพย์สิน ชื่อเสียง โลก สังคม โชคชะตา ครอบครัว หน้าที่การงาน หรือกล่าวอย่างสรุปความก็คือทุกสิ่งอย่างที่อยู่นอกเหนืออำนาจการควบคุมของ (วิญญาณ) เราอย่างสิ้นเชิงนั่นเอง (ซึ่งสาระสำคัญที่ทำให้วัตถุดังกล่าวเหล่านี้มีความต่างจากวัตถุของสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเราก็คือวัตถุของสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรานั้นไม่มีค่าเชิงศีลธรรมในตัวมันเอง (Tremblay, 2021, p. 52))

“หากคนผู้หนึ่งใส่ใจทางเลือกแห่งศีลธรรมแห่งตน และเจกเช่นเดียวกันใส่ใจต่อการกระทำซึ่งก่อเกิดจากทางเลือกนั้น ท่านว่าเจตจำนงเพื่อหลุดพ้นจากปัญหานั้นจักก่อเกิด แต่หากคนผู้หนึ่งไร้มีใส่ใจทางเลือกแห่งศีลธรรมแห่งตน แลกลับหันไปใส่ใจสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมแห่งตน หรือพยายามหลบเร้นภายใต้สิ่งที่ถูกควบคุมโดยผู้อื่น ท่านว่าเขาจักวิตกกังวล หวาดกลัว แลไร้ความสงบนิ่งมั่นคง” (*Discourses*, 2.1.12)

“มีกฎอยู่สองข้อที่เราต้องจดจำให้ขึ้นใจ นั่นคือหาสิ่งใดดีหรือชั่วนอกเหนือจากทางเลือกแห่งเหตุผลของเรา และเราควรเป็นผู้นำทางสถานการณ์ มิใช่เป็นผู้ตามที่ยอมไหลลื่นไปกับมัน” (*Discourses*, 3.10.18)

“จงจำไว้ตั้งแต่ย่ำรุ่งไปจนตลอดวาระวัน ว่าหนทางที่ปูลาดสู่ความสุขสงบนั้นมีอยู่หนทางเดียว นั่นคือการสลัดสิ่งที่ยื่นอกเหนือขอบเขตเจตจำนงแห่งเจ้า รวมถึงเลิกสิ้นในการมองสิ่งอื่นว่าเป็นสมบัติครอบครองของเจ้า จงมอบสิ่งดังกล่าวให้เป็นธุระของเทพเจ้า แลโชคชะตาเกิด” (*Discourses*, 4.4.39)

“อิสราภาพมิอาจถูกบรรลุโดยการเฝ้าสนองความปรารถนา หากอาจถูกได้มาโดยการขจัดมันให้สิ้นไป (ความปรารถนา (*desires*) ณ ที่นี้หมายถึงความปรารถนาในสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรา - *เพิ่มเติมโดยผู้วิจัย)” (*Discourses*, 4.1.175)

“เราควบคุมทางเลือกแห่งเหตุผลแลเลือกการกระทำใด ๆ ที่อยู่ภายใต้เจตจำนงทางศีลธรรมแห่งตนได้ สิ่งที่เรามิอาจควบคุมได้เล่าหรือ คือร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติ พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลาน หรือ ประเทศชาติ รวมถึงมนุษย์ทุกผู้นามที่เข้ามาในชีวิตของเรา” (*Discourses*, 1.22.10)

อย่างไรก็ดี แม้ ณ ขณะนี้เราจะล่วงรู้ถึงความคิดของเอพิคเตตัสแล้วว่าเพราะเหตุใดพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่ง (ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้น (กระบวนทัศน์แรก) ของการมี *Prohairesis* ที่สมบูรณ์หรือไม่บกพร่องขององค์ประธาน) จึงต้องขบเน้นความสนใจขององค์ประธานไปสู่สิ่งที่เรียกว่าสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเรา (*eph' hemin*) หรือสิ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมขององค์ประธานอย่างเบ็ดเสร็จแต่เพียงประการเดียว อย่างไรก็ตาม เหตุผลดังกล่าวที่ว่ายังมีเหตุผล (หรือคำอธิบาย) ในเชิงอื่นที่ซ้อนทับอยู่ กล่าวคือสำหรับคำอธิบายว่าด้วยสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเราในฐานะสาระแห่งกระบวนทัศน์แรกของ *topoi* ในปรัชญาเอพิคเตตัสนั้น นอกจากกลไกของสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเราจะได้ถูกอธิบายความผ่านคำชี้แจงเชิงอภิปรายแล้ว ธรรมชาติหรือกลไกของสิ่งดังกล่าวก็ยังได้ถูกอธิบายความผ่านทางข้อโต้แย้งเชิงเทววิทยาด้วย ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเหตุผลที่ทำให้เอพิคเตตัสต้องอธิบายกลไกของสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเราเพิ่มในอีกมิติหนึ่ง (กล่าวคือมิติเชิงเทววิทยา) นั้นก็มีใช้เพราะอะไร หากแต่เป็นการยืนยันความเชื่อในหลักปรัชญาสโตอิกว่าเหตุผล (*logos*) ของพระเจ้าได้ตกทอดมาสู่วิญญาณของมนุษย์จริง

สำหรับข้อสนับสนุนเชิงเทววิทยาดังกล่าว เอพิคเตตัสได้ชี้แจงความไว้วางใจต่อไป – พระผู้เป็นเจ้าท่านเป็นทั้งชะตากรรมและความดี ซึ่งท่านคงมีพระประสงค์เป็นแน่แท้ที่อยากให้เรามีความปิติสุข หากมันคงเป็นไปมิได้ทีเดียว ที่มนุษย์ผู้มีได้รับสิ่งที่ดีจะมีความสุข ซึ่งถ้าเราลองตรึกตรองดู เราจะพบว่าสิ่งภายนอกก็คือสิ่งหนึ่งที่เราคงมีอาจหามาครอบครองได้เสมอไปตามใจปรารถนา ดังนั้นเพื่อที่จะได้ครอบครองซึ่งสิ่งดังกล่าว เราจึงอาจต้องขู่เข็ญบังคับและขโมยทรัพย์สินของเพื่อนบ้าน ซึ่งสิ่งนี้เองที่เรียกได้ว่าเป็นการทรยศต่อพันธะหน้าที่ตามธรรมชาติที่เรามีต่อเพื่อนมนุษย์ของเรา สิ่งภายนอกที่ได้ชื่อว่าดี เอพิคเตตัสว่าจึงมีสอดคล้องประสานกับเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า สิ่งที่ดีจริงจึงตกเป็นของสิ่งที่อยู่ภายในแต่เพียงประการเดียว (*Discourses*, 1.22.12-16)

พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง [2nd *topos*] – ‘แรงผลักดันที่ควรให้กระทำการ (horme) / แรงผลักดันที่มีควรให้กระทำการ (aphorme)’ ในฐานะกระบวนการทัศน์ที่สอง ภายใต้ความกล้าหาญและความยุติธรรมของ *Prohairesis*

สำหรับการอธิบายความว่าด้วยพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองนี้ ผู้วิจัยขอเริ่มอย่างนี้ว่าเพื่อให้วิธีการอธิบายความสอดคล้องไปกับเนื้อหาในช่วงต้นของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่ง ผู้วิจัยจึงจะขอทำการสรุปความสั้น ๆ เกี่ยวกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองซึ่งผู้วิจัยได้วาดภาพคร่าว ๆ ให้เห็นไปทั้งในช่วงต้นของบทความในส่วนนี้ก่อน และหลังจากนั้นคำชี้แจงโดยละเอียดจึงจะตามมาเป็นลำดับถัดไป

สำหรับการสรุปความเกี่ยวกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองที่เราเคยได้สำรวจตรวจตรากันมาบ้างแล้วนั้น ผู้วิจัยขอเริ่มว่าจนกระทั่งถึง ณ ขณะนี้เราก็อาจพอเห็นภาพกว้าง ๆ แล้วว่าสาระว่าด้วยพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองอาจเรียกได้ว่าครอบคลุมความสำคัญอย่างน้อยสี่ประการด้วยกัน กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองจัดอยู่ในธรรมชาติของมิติเชิงจริยะ (ethics) ประการที่สอง กรอบวิธีคิดหรือกระบวนการทัศน์ของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองมีความยึดโยงกับคุณธรรมว่าด้วย ‘ความกล้าหาญ’ และ ‘ความยุติธรรม’ ขององค์ประธาน ประการที่สาม วัตถุประสงค์แห่งการกระทำหรือไม่กระทำขององค์ประธานภายใต้พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองคือ ‘ความเหมาะสม’ (appropriation) และ ประการที่สี่ เนื้อหาในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองคือการโน้มน้าแรงผลักดันขององค์ประธานว่าด้วยสิ่งที่ควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ (กล่าวคือวิถีปฏิบัติที่ถูกต้อง) ออกเผยแสดงสู่โลกภายนอก แต่อย่างไรก็ดี ด้วยเหตุที่สาระทั้งสี่ประการดังกล่าวแม้เราจะสามารถสกัดความสำคัญออกมาให้เห็นได้เป็นส่วน ๆ อย่างเป็นรูปธรรม ทว่าประเด็นคือสาระทั้งสี่ต่างก็ล้วนมิได้บอกอะไรเรามากนัก ดังนั้นคำถามสำคัญอย่างเช่นว่าแท้ที่จริงแล้วสาระประการต่าง ๆ ดังกล่าวหมายถึงอะไร กระบวนทัศน์และกลไกที่จะนำพาองค์ประธานให้บรรลุเป้าหมายซึ่งคือ *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องภายใต้พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองนั้นมีคำอธิบายว่าอย่างไร และแน่นอน รวมถึงคำถามเช่นว่าความเป็นเอกภาพระหว่างสาระทั้งสี่ประการข้างต้นเผยแสดงตนให้เราเห็นเป็นเช่นไรนั้นทั้งหมดแน่นอนว่ายังมีได้ถูกชี้แจงแถลงไขอย่างเป็นเรื่องเป็นราวหรือเป็นระบบผ่านคำอธิบายในส่วนที่ตามมา

ซึ่งประเด็นปัญหาเหล่านี้ในฐานะจิกซอร์ชิ้นสำคัญเราจะได้เห็นการต่อหรือประกอบร่าง (สร้าง) จนเต็มพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง (ในฐานะรูปคำอธิบาย) ในส่วนถัดไป

“พ้นไปจากความปรารถนาและความรังเกียจ (กล่าวคือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่ง - *เพิ่มเติมโดยผู้วิจัย) พื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองโยงใยกับแรงผลักดันแห่งเจ้าที่จะเลือกลงมือกระทำหรือปฏิเสธลงมือกระทำ ซึ่งทั้งสองมีสิ่งชี้นำคือเหตุผล จึงมีพักต้องกังวลว่าการประยุกต์แลปฏิบัติจักผิดเพี้ยนทั้งในแง่เวลาหรือสถานที่ หรือไม่เหมาะสมไม่ควรไม่ว่าจะในแง่ใดดังที่กล่าวมา” (*Discourses*, 3.12.13)

ถ้าเรายังจำได้ วัตถุเป้าหมาย (object) ของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งคือความดี (good) หรือความชั่ว (evil) ในเชิงค่าทางศีลธรรมภายใต้กระบวนการการประเมิน (ค่าทางศีลธรรมนั้น) ขององค์ประธาน ในขณะที่วัตถุเป้าหมายของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง (ที่เราเพิ่งคุยกันไป) คือสภาวะของความพอเหมาะพอควรหรือความเหมาะสม (appropriation) ซึ่งสภาวะดังกล่าวจะเผยแสดงตนผ่านทางการเลือกกระทำหรือการเลือกไม่กระทำขององค์ประธาน ซึ่งสาเหตุที่ผู้วิจัยอยู่ ๆ ก็เกริ่นเรื่องนี้ขึ้นมาเป็นสิ่งแรกในส่วนนี้ก็เนื่องจากว่าดูจะมีความเป็นไปได้ไม่น้อยที่เราอาจมีคำถามเบื้องต้น (และอาจเป็นคำถามแรก ๆ) ในใจว่าในเมื่อวัตถุเป้าหมายของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งคือความดีหรือความชั่ว แล้วเพราะเหตุใดวัตถุเป้าหมายของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองจึงไม่ยึดโยงกับเรื่องดังกล่าว (กล่าวคือหรือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองไม่มีความเกี่ยวข้องหรือยึดโยงกับสภาวะทั้งสองมิตินั้นหรืออย่างไร?) อย่างไรก็ตามที่ผู้วิจัยกล่าวมาทั้งหมดทั้งมวลนี้ก็เพื่อจะบอกว่าหัวใจของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองจะได้ถูกชี้แจงผ่านประเด็นปัญหานี้ในฐานะจุดเริ่มต้นแห่งคำอธิบาย และถัดมาเราจะเห็นว่าคำอธิบายในแง่มุมต่าง ๆ เกี่ยวกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองนี้ได้ถูกประกอบร่าง (สร้าง) จนอัดแน่นเต็มพื้นที่ได้อย่างไร

สำหรับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง มิติทาง ‘จริยศาสตร์’ (ethics) นับเป็นมิติ (หรือหลักการ) ใหญ่ที่วางอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ คำถามคือแล้วสิ่งนี้บอกอะไรแก่เรา? ความที่สิ่งนี้ปรารถนาจะบอกแก่เราก็คือแก่นสารของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองคือเรื่องของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกภายนอก ซึ่งจากข้อเท็จจริง (ที่เรารับรู้แล้ว) นี่ยังส่งผลให้มีคำถามที่อาจถูกถามตามต่อเนื่องมาอีกก็คือแล้วเหตุใดประเด็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกภายนอกจึงไปสัมพันธ์หรือสอดคล้องต้องกันกับตัววัตถุเป้าหมายซึ่งคือความเหมาะสมหรือความเหมาะสม (มิใช่ภาวะแห่งความดีหรือชั่ว)? และเนื่องจากคำถามนี้เปรียบได้ดั่งจิกซอร์ชิ้นสำคัญตัวแรกที่จะประกอบร่างให้เห็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองทั้งพื้นที่ ผู้วิจัยจึงขออธิบายความเรื่องดังกล่าวดังต่อไปนี้

ในโลกของเรา (หรือผู้วิจัยอาจเรียกอย่างระมัดระวังมากขึ้นว่าในโลกเชิงกายภาพซึ่งปรากฏเห็นเป็นรูปธรรมที่เราต่างอาศัยและใช้ชีวิตอยู่ของเรา) นั้น นอกจากการทำงานของ *Prohairesis* ของเราในกระบวนการตัดสินใจ (กล่าวคือในพื้นที่การเรียนรู้แรก) ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดคุณค่าทางศีลธรรมขององค์ประธานทั้งปวงแล้ว ก็ไม่มีเรื่องราวใด ๆ ของเราในโลกใบนี้ที่จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องดังกล่าวอีก ความหมายตรงนี้ก็คือการเลือกขององค์ประธานว่าจะปรารถนาในสิ่งที่ดี (มีศีลธรรม) หรือหลงผิดไปกับสิ่งที่เลว (ไร้ศีลธรรม) นั้นไม่ว่าผลลัพธ์จะออกมาเป็นอย่างไรจะถือว่าการถูกเลือกของสภาวะ (คือถูกเลือกเสร็จสิ้นไปแล้ว) ถือเป็นที่สุดหรือถือเป็นจุดสิ้นสุดของกลไกการทำงานในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งขององค์ประธาน สิ่งที่คุณวิจัยกำลังจะบอกก็คือสิ่งที่ผู้คนมักเข้าใจผิด (หรือไม่เข้าใจ) ก็คือจุดที่คุณวิจัยเพิ่งได้อธิบายความไป ขยายความตรงนี้ก็คือแม้เราจะรู้ข้อเท็จจริงแล้วว่าวัตถุเป้าหมายของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองยึดโยงกับสภาวะแห่งความเหมาะสมแห่งวิถีปฏิบัติ แต่นั่นก็หาได้หมายความว่าอย่างใดว่าภาวะดีหรือชั่วที่องค์ประธานได้เลือก (ไปก่อนหน้านั้น) จะไม่แผ่ซ่านมายังพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับสองเลย (อธิบายเพิ่มเติมก็คือเพราะองค์ประธานได้ให้เจตจำนงไปแล้วว่าจะดีหรือชั่ว ดังนั้นวิถีปฏิบัติขององค์ประธานที่มีต่อโลกภายนอกจึงแสดงถึงภาวะนั้นในตัวเองอยู่แล้วแม้วัตถุในโลกจะไม่มี ความยึดโยงกับสภาวะทางศีลธรรมขององค์ประธาน)

ถัดมาคือประเด็นที่ซับซ้อนยิ่งกว่า เราจะเห็นว่าใจความสุดท้ายที่คุณวิจัยได้กล่าวไปในส่วนที่แล้ว คือแม้เรารู้แล้วว่าผลจากการเลือกขององค์ประธานในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งจะแผ่ซ่านมายังพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองด้วย หากข้อเท็จจริงนั้นก็ได้สื่อถึงว่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวการกระทำและวัตถุซึ่งถูกกระทำจะยึดโยงกับสภาวะทางศีลธรรมในตัวของมันเอง ความหมายตรงนี้ก็หมายความว่าอย่างไร? ความหมายตรงนี้ก็หมายถึงว่าแม้โดยธรรมชาติตัววัตถุเป้าหมายของ *Prohairesis* ทั้งสองพื้นที่จะมีความยึดโยงกัน (เหตุถ้าไม่ยึดโยงกันจะส่งผลให้การทำงานในกระบวนการตัดสินใจหนึ่งในการรับรู้ของ *Prohairesis* ขององค์ประธานไหลต่อเนื่องไปยังกระบวนการตัดสินใจที่สองมิได้) หากความหมายของตัววัตถุเป้าหมายภายใต้กรอบวิธีคิดของทั้งสองพื้นที่แห่งการเรียนรู้อาจเผยแสดงตนในแบบที่ต่างกัน กล่าวอีกอย่างก็คือถึงแม้องค์ประธานจะเลือกคุณค่าทางศีลธรรมในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่หนึ่งได้อย่างดีแล้ว แต่นั่นก็หาได้หมายความว่าองค์ประธานจะเข้าใจการประยุกต์สิ่งดังกล่าวลงสู่สนามพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองได้อย่างถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ (ของหลักปรัชญาเอพิคเตตัส) เสมอไป และเนื่องจากเจตจำนงที่ซ่อนอยู่ในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองทำความเข้าใจได้ไม่เค่งง่าย ดังนั้นก่อนที่คุณวิจัยจะได้ชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับแก่นสารของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองนี้ต่อ ผู้วิจัยจะขออนุญาตยกตัวอย่างขึ้นมาสักหนึ่งตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นว่าเอพิคเตตัสมีวิธีคิดในเรื่องวิถีปฏิบัติที่เหมาะสม (ขององค์ประธาน) ในฐานะกระบวนการต่อเนื่อง (จากพื้นที่ *topos* ที่หนึ่งไปยัง *topos* พื้นที่ที่สอง) ของมนุษย์ไปสู่ *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องได้อย่างไร

ตัวอย่างที่คุณวิจัยกำลังจะเล่าต่อไปนี้มีมาจากใน *Discourses* เล่มที่ 1 บทที่ 11 (ซึ่งเป็นบทที่ว่าด้วยกรอบครีวและความรัก ส่วนเนื้อหาหลักของบทเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการให้คำปรึกษาเรื่องปัญหากรอบครีวระหว่างเอพิคเตตัสกับบุรุษผู้หนึ่ง)

หัวใจของเรื่องมีอยู่ว่าบุรุษผู้นั้นปรึกษากับเอพิคเตตัสว่าเขาไม่มีความสุขในชีวิตครอบครัวเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขาเพิ่งค้นพบว่าการมีลูกนั้นเป็นเรื่องที่สร้างความระทมทุกข์ให้กับเขาเป็นอย่างมาก ซึ่งหลังจากที่ได้มีบทสนทนากันจนรู้ความบ้างแล้ว เอพิคเตตัสได้ล่วงรู้ความสำคัญตอนหนึ่งว่าบุรุษผู้นี้ไม่ได้อยู่เป็นเพื่อนลูกสาวเขาเมื่อคราเธอป่วยหนักเมื่อไม่นานมานี้ โดยเหตุผลเบื้องหลังที่เขาอ้างมีอยู่ว่าเป็นเพราะเขารู้สึกทรมานหรือเจ็บปวดเกินกว่าจะนั่งทนดูเธอในสภาพนั้นได้ และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหัวใจของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองก็เริ่มที่ตรงนี้ -- เอพิคเตตัสถามบุรุษผู้นั้นว่าเหตุใดจึงเขาจึงตัดสินใจเช่นนั้น บุรุษผู้นั้นตอบว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของเขาสิ้นไปโดยตัวของมันเอง (หรือโดยธรรมชาติ)⁹ เอพิคเตตัสซักต่อว่าแล้วการกระทำดังกล่าวสอดคล้องไปตาม (หลัก) ธรรมชาติจริงหรือไม่ บุรุษผู้นั้นเลือกตอบว่า “นี่เป็นสิ่งที่ผู้เป็นบิดาทุกคนรู้สึก หรืออย่างน้อยที่สุดก็จะเลือกกระทำการเช่นนั้น” เอพิคเตตัสมีบทสนทนากับบุรุษผู้นี้อีกครั้งใหญ่ แต่โดยสรุปความก็คือเอพิคเตตัสไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่บุรุษผู้นี้ได้เลือกกระทำ โดยบอกว่าการที่เขาได้กระทำต่อลูกสาวเช่นนั้นเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม ซึ่งบทสนทนาที่เกิดขึ้นระหว่างบุรุษทั้งสองในบทนี้สามารถให้ความกระจ่างว่าด้วยหลักคิดในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองอย่างไรผู้วิจัยจะได้อธิบายให้ฟังดังต่อไปนี้

ผู้วิจัยขอเริ่มว่าก็จริงอยู่ ที่การประสบความสำเร็จในการวางกรอบกระบวนทัศน์พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับแรกคือการกำหนดเจตจำนงไปสู่สิ่งที่ขึ้นอยู่กับเรา (eph' hemin) ขององค์ประธานซึ่งสิ่งดังกล่าวเป็นเรื่องดีโดยธรรมชาติ และถ้าเราจำเรื่องที่บุรุษผู้เป็นพ่อไม่กล่ามาเฝ้าไข้ลูกสาวได้ คน ๆ หนึ่งก็อาจมีความเห็นได้เช่นกันว่า *Prohairesis* ของผู้เป็นพ่ออาจไม่บกพร่องในกรณีนั้นก็ว่าได้ ถามว่าอย่างไร? กล่าวก็คือการที่บุรุษผู้เป็นพ่อตอบเอพิคเตตัสว่าการกระทำของเขาสิ้นไปโดยธรรมชาติคือเขาอาจตระหนักรู้ได้ว่า หนึ่ง ภาวะความสงสารลูกเป็นสิ่งที่ดีโดยธรรมชาติ และ สอง การละความสนใจในสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรา (ouk eph' hemin) (ซึ่งกรณีนี้คือหมายถึงความไม่แน่นอนของชีวิตลูกสาว) เป็นสิ่งที่ถูกต้อง [ขยายความประเด็นนี้ก็คือถึงแม้ว่ากรณีที่เกิดขึ้นจะเป็นเหตุการณ์ที่ลูกสาวเขาป่วย แต่การไม่เพ่งความสนใจไปที่สิ่งดังกล่าว (สิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรา) ก็อาจช่วยให้ผู้เป็นพ่อลดระดับความวิตกกังวลอันหนักหนาสาหัสได้ (เนื่องจากสิ่งดังกล่าว (ความเจ็บป่วย) เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุม)]

ทีนี้คำถามสำคัญจึงมีอยู่ว่าแม้บุรุษผู้นั้นจะประสบความสำเร็จในการกำหนดเจตจำนงใน *topos* กระบวนทัศน์ที่หนึ่งดังที่ว่ามาจริง (แม้ว่าสิ่งนี้ในแง่หนึ่งจะเป็นเพียงการตีความเข้าข้างเพื่อให้คำอธิบายดำเนินการต่อไปได้ก็ตาม) แล้วเพราะเหตุใดการกระทำดังกล่าวที่เขาแสดงออกสู่โลกภายนอกจึงไม่สอดคล้องกับวิถีคิดใน *topos* กระบวนทัศน์ที่สองทั้ง ๆ ที่การกระทำของเขากลับยึดโยงกับวิถีคิดใน *topos* ลำดับที่หนึ่ง? สำหรับเอพิคเตตัส การที่เราจะเข้าใจคำตอบที่มีต่อคำถามนี้ได้ ก่อนอื่นเราต้องเข้าใจก่อนว่าในวิถีการมองโลกในแบบสโตอิกนั้น สิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรา (ouk eph' hemin) หรือสิ่งที่ว่างเปล่า (*adiaphora*) ได้สำแดงตนผ่านธรรมชาติในสองรูปแบบ กล่าวคือธรรมชาติรูปแบบที่หนึ่ง : ‘สิ่งที่ว่างเปล่าแต่ไม่มี’ (*proegmena*) และธรรมชาติรูปแบบที่สอง : ‘สิ่งที่ว่างเปล่าแต่ไม่น่ามี’ (*aproegmena*) ซึ่งสิ่งที่ว่างเปล่าแต่น่ามีคืออะไรก็อย่างเช่น สุขภาพที่ดี ความมั่งคั่ง การงานที่ดี ครอบครัวที่ดี ฯลฯ

⁹ Dobbin แปลความตรงส่วนนี้ว่า “I acted naturally” ในขณะที่ Hard เลือกที่จะแปลว่า “I was behaving naturally”

ในขณะที่สิ่งที่ว่างเปล่าแต่ไม่น่ามีก็คือสภาวะอย่างเช่น ความเจ็บป่วย ความยากจน ร่างกายที่อาจไม่น่ามอง ฯลฯ (Stephens, 2018, pp. 1-2) ซึ่งสำคัญคือ *adiaphora* สองรูปแบบดังกล่าวกลายมาเป็นตัวชี้วัด *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องขององค์ประธานภายใต้พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองได้อย่างไรนั้นผู้วิจัยจะได้อธิบายความต่อดังต่อไปนี้

อย่างไรก็ดี ก่อนที่เราจะได้ทราบความว่าเหตุใด *adiaphora* ทั้งสองรูปแบบจึงกลายมาเป็นตัวชี้วัดความเข้าใจขององค์ประธานภายใต้ *topos* ที่สองหรือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง ผู้วิจัยมองว่าสิ่งที่เราควรกระทำก่อนคือการสอบทานตนเองให้แน่ใจอีกครั้งว่าเรารู้แล้วอย่างชัดเจนจริงหรือไม่ว่าวัตถุแห่งการกระทำในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งและพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองวางไว้ในแต่ละพื้นที่นั้นคืออะไรและ/หรือแตกต่างกันอย่างไร

ผู้วิจัยขอเริ่มว่าจากคำอธิบายที่ผู้วิจัยได้พยายามวาดภาพให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ภายในโครงสร้างมโนทัศน์ *Prohairesis* จนกระทั่งถึง ณ จุดนี้ เราจะเห็นภาพได้อย่างไม่ยากเย็นนักว่าวัตถุแห่งการกระทำในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งก็คือวิญญาณ (หรือทางเลือกแห่งเหตุผล/ศีลธรรม) ของเรา ในขณะที่วัตถุแห่งการกระทำในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองคือโลกภายนอก ซึ่งวัตถุแห่งการกระทำภายใต้พื้นที่แห่งการเรียนรู้แรกยึดโยงกับคุณค่าทางศีลธรรมของมนุษย์ ในขณะที่วัตถุแห่งการกระทำภายใต้พื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองสัมพันธ์กับความเป็นกลางของสรรพสิ่ง คุณค่าทางศีลธรรมของมนุษย์ในฐานะแก่นสารของวัตถุแห่งการกระทำของ *topos* ที่หนึ่งถูกควบคุมให้เป็นไปตามเจตจำนงขององค์ประธานได้ ในขณะที่แก่นสารของวัตถุแห่งการกระทำของ *topos* ที่สองหรือความเป็นกลางของสรรพสิ่งไม่สามารถถูกให้ค่าใด ๆ ในทางศีลธรรมได้ (ทั้งนี้เนื่องจากโลกภายนอกมิได้ขึ้นอยู่กับเรา) และด้วยความที่วัตถุแห่งการกระทำในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองไร้ซึ่งค่าใด ๆ ทางศีลธรรมในตัวเองมันนั่นเอง จึงเป็นเหตุให้เอพิคเรตัสต้องวางเงื่อนไขบางอย่างเพื่อเป็นตัวชี้วัดให้หนทางปฏิบัติของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์ต่อวัตถุแห่งการกระทำในพื้นที่ที่สองเป็นไปอย่างมีหลักเกณฑ์และมีเหตุผล และเงื่อนไขดังกล่าวที่จะทำให้มนุษย์สร้างความสัมพันธ์กับวัตถุแห่งการกระทำในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองอย่างถูกต้องเหมาะสมได้ก็คือความสามารถขององค์ประธานในการแยกแยะ *adiaphora* ทั้งสองประเภทได้นั่นเอง (อย่างไรก็ดี ทั้งหมดทั้งมวลนี้ต้องอยู่ภายใต้การประสบความสำเร็จในการกำหนดเจตจำนงจากพื้นที่การเรียนรู้ที่หนึ่ง (ซึ่งคือการปรารถนาซึ่งสิ่งที่ดี) ขององค์ประธานเสียก่อน)

ทีนี้ในเมื่อเรารู้แล้วว่าความสามารถในการแยกแยะ *adiaphora* ทั้งสองประเภท (กล่าวคือ *proegmena* และ *aproegmena*) เปรียบได้ดังกุญแจชีวิตในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองเพื่อที่จะช่วยให้ *Prohairesis* ขององค์ประธานสุดท้ายไม่บกพร่อง ตรงนี้ ผู้วิจัยขอให้เราลองนึกย้อนไปถึงกรณีของบุรุษผู้เป็นพ่อผู้ไม่มาเฝ้าไข้ลูกสาวเพราะความสงสาร (ซึ่งแน่นอนว่าเอพิคเรตัสไม่เห็นด้วยที่เขาเลือกไม่มาเฝ้า) อีกครา คำถามคือในเมื่อเรารู้แล้วว่ากระทำของบุรุษผู้เป็นพ่อไม่สอดคล้องกับหลักคิดของเอพิคเรตัสว่าด้วยพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับสอง (หรือ 2nd *topos*) แล้วการกระทำที่ถูกต้องของบุรุษผู้นั้นควรถูกเผยแสดงออกมาเป็นแบบใด (ทั้ง ๆ ที่เอาเข้าจริงหลักคิดของเขาอาจถูกต้องตามหลักการในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับหนึ่ง (หรือ 1st *topos*))? คำตอบต่อเรื่องนี้ก็คือการมาเฝ้าไข้ลูกสาวถือเป็นสิ่งที่

‘เหมาะสม’ (ซึ่งสิ่งนี้เป็นวัตถุเป้าหมายของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับสอง) ที่สุด ซึ่งวิธีคิดต่อเรื่องนี้เป็นอย่างไรผู้วิจัยขออธิบายโดยไล่เรียงเป็นลำดับให้เห็นภาพดังต่อไปนี้

วิธีคิดลำดับแรก – องค์ประธานกำหนดเจตจำนงแห่งตนเพื่อที่จะปรารถนาซึ่งสิ่งที่ดี (orexis) ตามหลักการของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่ง

วิธีคิดลำดับที่สอง – โลกใบนี้มีสรรพคุณเป็นกลาง (neutral) จึงต้องมีตัวชี้วัดบางอย่างเข้ามารองรับความเหมาะสมของการกระทำขององค์ประธาน (ซึ่งตัวชี้วัดดังกล่าวคือความสามารถในการแยกแยะ adiaphora ทั้งสองประเภท)

วิธีคิดลำดับที่สาม – ตัด aproegmena ออกไปจากทางเลือกแห่งการพิจารณา คงเหลือไว้เพียงธรรมชาติของ proegmena ให้องค์ประธานพิจารณาด้วยความกล้าหาญและยุติธรรมว่าสภาวะใดคือ proegmena ที่เหมาะสมที่สุดของวัตถุแห่งการกระทำ (ซึ่ง proegmena ในกรณีของลูกสาวที่ป่วยไข้คือการมีกำลังใจที่ดีของลูกสาว เพราะเหตุนี้ผู้เป็นพ่อจึงควรมาเฝ้าไข้)

วิธีคิดลำดับที่สี่ – สร้างสภาวะความสมดุลทางอารมณ์พิจารณาธรรมชาติระหว่าง proegmena กับ สิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับการกระทำ (ขยายความคือเก็บสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับการกระทำไว้เป็นเพียงหลักการหรือความเข้าใจ ในขณะที่องค์ประธานยึด proegmena เป็นวัตถุแห่งการกระทำที่เหมาะสมซึ่งยึดโยงกับวิถีปฏิบัติขององค์ประธาน [ซึ่งสาเหตุที่บุรุษผู้เป็นพ่อเข้าใจผิดแม้จะตระหนักรู้ใน topos ที่หนึ่งอย่างเต็มที่แล้วก็ตามก็คือสิ่งนี้ กล่าวคือเขาไม่ควรนำความเข้าใจในเรื่องสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับการกระทำ (ซึ่งถึงแม้จะควบคุมไม่ได้จริง แต่ธรรมชาติของเนื้อหาเป็นคนที่กับกับความเหมาะสม) ไปประยุกต์ใช้ในโลกภายนอกภายใต้วิธีคิดของ topos ที่สอง])

[เอฟิคเรทส์กล่าว] “ใครชิปัสทั้งวาทะที่คมคายว่าในเมื่อเป้าประสงค์จริงแท้สลับเลื่อนกลาง สิ่งที่ยึดถือจึงตกเป็นของสิ่งซึ่งดูแล้วดีแลเหมาะสมที่สุดในการหลอมรวมเป็นหนึ่งในเดียวกับธรรมชาติ และก็เพื่อพระองค์เช่นกัน ที่อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ข้าขึ้นมา และอนุญาตให้ข้ามีอิสรภาพอันเต็มเปี่ยมในการเลือก” (Discourses, 2.6.9)

สำหรับกรอบวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์ในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง (ซึ่งผู้วิจัยได้วาดภาพให้เห็นโดยละเอียดมาจนถึง ณ ขณะนี้แล้วนั้น) เราจึงรู้แล้วว่า ‘แรงผลักดันที่ควรให้กระทำการ’ (horme) ขององค์ประธานนั้นยึดโยงกับสิ่งที่เรียกว่า ‘สิ่งที่ว่างเปล่าแต่น่ามี’ (หรือ proegmena) ในขณะที่ ‘แรงผลักดันที่มีควรให้กระทำการ’ (aphorme) ขององค์ประธานขึ้นอยู่กับการเข้าใจต่อสิ่งที่เรียกว่า ‘สิ่งที่ว่างเปล่าแต่ไม่น่ามี’ (หรือ aproegmena) นั่นเอง อย่างไรก็ตาม สำหรับเอฟิคเรทส์นั้น หลักการแยกแยะ proegmena ออกจาก aproegmena นับเป็นเพียงหลักการเบื้องต้น (หรือหลักการกว้าง ๆ) ในการพิจารณาสำหรับองค์ประธานที่จะสามารถเลือกโน้มน้าการกระทำที่ถูกต้องเหมาะสมออกสู่โลกภายนอกได้เท่านั้น เอฟิคเรทส์บอกกับเราว่าเพื่อป้องกันมิให้การเลือกการกระทำต่อวัตถุแห่งการกระทำขององค์

ประธานได้เกิดความผิดพลาด ข้อพิจารณาว่าด้วยความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของมนุษย์จึงจำเป็นอย่าง
ยิ่งที่ต้องถูกระบุให้ชัดเจน (ทั้งนี้เพื่อให้องค์ประธานได้สามารถตระหนักหรือจดจำข้อพิจารณาดังกล่าวไว้
ในใจได้เสมอก่อนตัดสินใจกระทำการหนึ่งการใด) ซึ่งว่าด้วยเรื่องข้อพิจารณาฯ นี้ ไบรอัน อี. จอห์นสัน
(Brian E. Johnson) ได้บอกกับเราว่าข้อพิจารณาว่าด้วยความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ที่เอพิค
เรทัสได้พยายามสื่อถึงภายใต้พื้นที่หรือกฎแห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองนั้นมีอยู่ทั้งสี่ห้าประการด้วยกัน
(Johnson, 2014, pp. 12-42) กล่าวคือ

ข้อพิจารณาฯ ประการที่หนึ่ง -- ว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของความเป็นมนุษย์

ข้อพิจารณาฯ ประการที่สอง -- ว่าด้วยเอกลักษณ์ (หรือตัวตนย่อย) ของมนุษย์

ข้อพิจารณาฯ ประการที่สาม -- ว่าด้วยความสัมพันธ์และพันธะของมนุษย์

ข้อพิจารณาฯ ประการที่สี่ -- ว่าด้วยทางเลือกของปัจเจก

ข้อพิจารณาฯ ประการที่ห้า -- ว่าด้วยโองการเทวะ

อย่างไรก็ดี ก่อนที่คำอธิบายว่าด้วยข้อพิจารณาฯ ประการต่าง ๆ ดังกล่าวที่ว่ามานี้จะได้ถูก
อธิบายความในส่วนถัดไป ผู้วิจัยกลับมีข้อสังเกตบางประการเป็นเบื้องต้นว่าจากข้อพิจารณาฯ ห้า
ประการที่จอห์นสันได้สรุปความมาให้เห็น ปรากฏว่ามีข้อพิจารณาฯ ประการที่หนึ่งและข้อพิจารณาฯ
ประการที่สี่ที่ดูคล้ายจะมีความซ้ำซ้อนกันอย่างมากมีนัยยะสำคัญในสายตาและการตีความของผู้วิจัย
กล่าวคือเนื่องด้วยเหตุที่ว่าแม้ทางเลือกของปัจเจกจะเป็นหนึ่งในแก่นสารสำคัญสำหรับการทำความเข้าใจ
เข้าใจบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ (ในมิติเชิงอิสราภาพแห่งตัวตน) กระนั้นก็ตามทางเลือกของปัจเจกภายใต้
ฐานความเข้าใจของ *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องอย่างไรเสียก็ต้องสอดคล้องหรือสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่
ของความเป็นมนุษย์ที่แท้ยิ่งดี ด้วยเหตุนี้ ข้อพิจารณาฯ ประการที่สี่ในมุมมองของผู้วิจัยจึงไม่จำเป็น
จะต้องถูกพูดถึงในส่วนถัดไป โดยข้อพิจารณาฯ ที่จะถูกกล่าวถึงจะมีเพียงข้อพิจารณาฯ ประการที่หนึ่ง
สอง สาม และ ห้าเท่านั้น

1. ข้อพิจารณาฯ ประการที่หนึ่ง -- ว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของความเป็นมนุษย์

บทบาทหน้าที่ของความเป็นมนุษย์คืออะไร? ถ้าเรายังจำกันได้ ผู้วิจัยได้เคยอธิบายความไปแล้ว
ในช่วงต้นของบทความว่า *Prohairesis* นั้นหรือก็คือตัวตนของมนุษย์นั่นเอง (ซึ่งแฝงมาในรูป faculty of
reason) และก็คือ *Prohairesis* ที่มีสถานะที่ไม่บกพร่อง (unperverted) ที่จะสามารถนำพาให้ท้ายที่สุด
แล้วมนุษย์สามารถเลือกปัญญาหรือสิ่งที่ดีได้ ซึ่งประเด็นสาระที่ข้อพิจารณาฯ ที่หนึ่งนี้ปรารถนาจะสื่อถึง
ก็คือเนื่องจากว่าเราเป็นมนุษย์ที่มีภาวะทางศีลธรรมกำกับ (หรืออาจเรียกว่ามีภาวะทางศีลธรรมเป็น
วิญญานก็ได้) โดยธรรมชาติ ดังนั้นการกระทำต่าง ๆ ของเราที่แสดงต่อโลกภายนอกจะต้องเหมาะสม
กับที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์ กล่าวให้ชัดเจนขึ้นก็คือบทบาทหน้าที่แห่งความเป็นมนุษย์ของเราระดับสูงจะ
สั่งลงทันที หากการกระทำของเราที่เผยแสดงออกสู่โลกภายนอกกลับเป็นไปในรูปของการกระทำที่มี
ปรากฏเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เช่นความรุนแรง ความเกลียดชัง ความโกรธเกรี้ยวโกรธา หรือแม้แต่
พฤติกรรมเยี่ยงสัตว์เช่นการเห็นแก่กิน หรือเสพติดเหตุหรือการสืบทอดไปวันหนึ่ง ๆ (*Discourses*,

2.9.1-10) ซึ่งขยายความต่อในเรื่องเดียวกันก็คือเนื่องจากเราเป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในรูปของเหตุผล (logos) ดังนั้นหลักการข้อใหญ่ที่เราต้องจำใส่ใจไว้เสมอก็คือเนื่องจาก logos เป็นสภาวะที่พระเจ้าประทานให้แต่เรา เพราะเหตุนี้จึงทำให้เราสามารถทราบหรือล่วงรู้เจตจำนงแห่งท่านได้ว่าธรรมชาติปรารถนาให้มนุษย์เลือกกระทำในสิ่งที่ดี และก็คือการเลือกกระทำในสิ่งที่ดีนี้เองที่เป็นดังเพดานขั้นต่ำที่สุด (สำหรับบทบาทหน้าที่ของมนุษย์) ที่มนุษย์ต้องพึงตระหนักไว้เสมอก่อนที่องค์ประธานจะเคลื่อนไปพิจารณาถึงประเด็นพื้นที่แห่งความเหมาะสมอื่น ๆ ซึ่งยึดโยงกับวัตถุแห่งการกระทำเป็นกรณี ๆ ไป (ในขั้นตอนถัดไป) ภายใต้พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง

“เรียนรู้เป็นเบื้องต้นแรกว่าเจ้าเป็นใคร จากนั้นจึงค่อย ๆ ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งนั้น เจ้าเป็นมนุษย์ มนุษย์ผู้เป็นสัตว์ซึ่งมีอายุขัยที่มีความสามารถในการรับรู้โนภาพตามวิถีแห่งเหตุผล ว่าแต่หมายความว่าอย่างไร รับรู้โนภาพต่าง ๆ ตามวิถีแห่งเหตุผล? ก็รับรู้มันในวิถีที่สอดคล้องกับธรรมชาติอย่างสมบูรณ์อย่างไรเล่า” (*Discourses*, 3.1.25-26)

2. ข้อพิจารณา ประการที่สอง – ว่าด้วยเอกลักษณ์ (หรือตัวตนย่อย) ของมนุษย์

จากข้อพิจารณา ประการที่แล้ว เราจึงรู้ความเป็นเบื้องต้นแล้วว่าไม่ว่าเงื่อนไขซึ่งยึดโยงกับวัตถุแห่งการกระทำในโลกวิถีปฏิบัติจะถูกวางไว้อย่างไร หากสิ่งแรก (หรือหลักการแรก) ซึ่งต้องถูกยืนยันในฐานะแรงผลักดันแห่งเหตุผล (แรก) ขององค์ประธานก็คือการกระทำที่จะออกสู่โลกภายนอกได้นั้น ล้วนต้องเป็นการกระทำที่ดี (จุดประสงค์คือเพื่อปกป้องถึงความเป็นมนุษย์) ซึ่งประเด็นตรงนี้ก็คือเมื่อความเชื่อนี้ถูกเข้าใจอย่างไม่ผิดพลาดบิดเบือนเป็นสิ่งแรกแล้ว เงื่อนไขหรือข้อพิจารณาว่าด้วยความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ในมิติต่าง ๆ จึงจะค่อยถูกนำมาพิจารณาหรือประยุกต์เป็นส่วนถัดไป

สำหรับความคิดในข้อพิจารณา ประการที่สองนี้ เอพิคเตตัสบอกกับเราว่านอกจากสิ่งที่ดีที่เราควรกระทำให้แก้กันเป็นปกติแล้ว เพื่อให้การกระทำของแต่ละปัจเจกมีคุณสมบัติที่เหมาะสมเหมาะสมควรยิ่งขึ้น ตัวตน (หรือเอกลักษณ์) ของมนุษย์แต่ละผู้นามที่ตัวองค์ประธานได้มีปฏิสัมพันธ์จึงควรถูกนำมาพิจารณาให้เป็นปกติด้วย ตรงนี้หมายถึงอะไร? ตรงนี้ก็หมายถึงว่าเอพิคเตตัสมองว่าแม้ในทางสากลมนุษย์เราจะถูกนิยามว่าเป็นตัวตนแห่งเหตุผล (logos) หากในมิติทางรูปธรรมของมนุษย์ซึ่งแยกย่อยลงไปในตัวตนได้อีกเช่น มิติด้านเอกลักษณ์ ลักษณะนิสัย สุนทรียภาพส่วนตน หรือความสามารถส่วนบุคคลนั้นทั้งหมดล้วนเผยแสดงออกมาผ่านความแตกต่างหลากหลายทางวิญญาณของมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งใน *Discourses* เล่มที่ 1 บทที่ 2 เอพิคเตตัสได้ยกตัวอย่างเรื่องมุมมองความตายผ่านแว่นมนุษย์สามอาชีพโดยมีจุดประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่าความแตกต่างหลากหลายในการมองโลกของมนุษย์เป็นเช่นไร บทบาทหน้าที่ของมนุษย์มีความสำคัญอย่างไรในโลกรูปธรรม และเราในทางกลับกันควรมีความเข้าใจหรือมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่มีเอกลักษณ์ที่ต่างกับเราเช่นไร ซึ่งเอพิคเตตัสได้ทิ้งภาพสะท้อนไว้ให้เราครุ่นคิดดังต่อไปนี้

เอพิคเตตัสเล่าให้เราฟังว่าแม้ความตายจะเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์¹⁰ แต่หากบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ถูกแทรกแซงด้วยสิ่งมีพลังประสงค์อื่นโดยที่สิ่งนั้นอาจเป็นเหตุให้ผลลัพธ์อาจปรากฏเป็นเป็นความตายขององค์กรประจักษ์ก็หาอย่าได้กลัว เอพิคเตตัสยกตัวอย่างให้ฟังว่าถ้านักการเมืองคนหนึ่งเป็นนักการเมืองที่ดีจริง เขาคงเลือกที่จะยอมตายก่อนที่จะสูญเสีย ซีซาร์ จะมาชูกรรโชกปิดปากมิให้เขาออกความคิดเห็นได้ เช่นเดียวกัน ถ้านักกีฬา (บุรุษเพศ) เป็นนักกีฬามืออาชีพตัวจริง เขาคงจะเลือกความตายแทนการเดินเข้าสู่สนามแข่งขันแบบไร้ซึ่งอวัยวะเพศ (กรณีนี้เป็นการพูดถึงในกรณีที่ตัวนักกีฬาต้องถูกตัดอวัยวะเพศออกเพื่อปกป้องชีวิตตนเองเนื่องจากความป่วยไข้) และก็ทำนองเดียวกัน ถ้านักปรัชญาเป็นนักปรัชญาที่ดีจริง เขาคงเลือกความตายแทนการที่เขาจะต้องโดนสั่งให้บั่นหนวดเคราทิ้ง ซึ่งความน่าสนใจในตัวอย่งนี้อยู่ตรงที่ว่านักปรัชญาดังกล่าวที่พูดถึงหมายถึงตัวเอพิคเตตัสเอง

จากตัวอย่างที่เอพิคเตตัสยกมาให้เราเห็นนี้ ทั้งหมดทั้งมวลนี้ก็อย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวไป ตัวอย่างเหล่านี้เป็นเพียงภาพสะท้อนเพื่อแสดงให้เราเห็นเท่านั้นว่าความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของมนุษย์มีความแตกต่างกันอย่างไรรวมถึงมีความสำคัญเช่นไรในระบบปรัชญาของเอพิคเตตัส ซึ่งตรงนี้เหรียญด้านหนึ่งก็ทำให้เราเข้าใจว่ามนุษย์ทุกคนมีความเป็นตัวตนย่อย (ซึ่งสาระส่วนนั้นจะถูกแสดงผ่านทางบทบาทหน้าที่) ที่ต่างกัน ในขณะที่เหรียญอีกด้านหนึ่งซึ่งเราอาจต้องทำการบ้านหนัก (กล่าวคือพยายามทำความเข้าใจอย่างหนัก) ต่อไปก็คือการตอบคำถามที่ว่าเราจะสามารถมีปฏิสัมพันธ์หรือวิถีปฏิบัติที่เหมาะสม [ภายใต้ความเข้าใจที่ถูกต้อง] ต่อผู้คนซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายในบทบาทหน้าที่ได้ดีมากน้อยขนาดไหนเพียงไร

“สิ่งที่มีเหตุผลหรือไร้เหตุผล สิ่งที่ดีหรือชั่ว รวมถึงสิ่งซึ่งมีคุณประโยชน์หรือสิ่งซึ่งไร้คุณประโยชน์ สิ่งดังกล่าวทั้งหมดล้วนแตกต่างกันไปตามแต่บุคคล และนี่จึงเป็นสาเหตุที่ว่าเหตุใดการศึกษาจึงจำเป็น ทั้งนี้เพื่อให้เราสามารถปรับมโนภาพเฉพาะต่าง ๆ ให้สอดคล้องเป็นหนึ่งในเดียวกับธรรมชาติ ซึ่งกระบวนการไปสู่การตัดสินใจนั้นนอกจากเราจะประเมินคุณค่าธรรมชาติของสิ่งภายนอกแล้ว เราต้องย้อนกลับมาดูเอกลักษณ์ของเราซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องเหล่านี้ด้วย” (*Discourses*, 1.2.5-7)

3. ข้อพิจารณา ประการที่สาม – ว่าด้วยความสัมพันธ์และพันธะของมนุษย์

“การทำหน้าที่ที่เหมาะสมท่านว่าดูได้จากความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ เช่นกับผู้เป็นพ่อ ลูก ๆ ย่อมมีหน้าที่ช่วยเหลือดูแล แม้มีการลงโทษหรือดูว่ากล่าวก็จะค้อมน้อมรับโดยดุษณี เจ้าอาจแย้งว่า “แต่เขาเป็นพ่อที่ใช้ไม่ได้” คำถามคือธรรมชาติลิขิตให้เจ้ามีความสัมพันธ์กับพ่อที่ตืออย่างนั้นดอกหรือ? มิใช่ ธรรมชาติเพียงประทานพรให้เจ้ามีพ่อคนหนึ่งเท่านั้น คราเจ้ากล่าว “น้องชายข้ากระทำสิ่งที่โง่งม” ถ้าหากเป้าหมายของเจ้า

¹⁰ ในมุมมองของปรัชญาสโตอิก ‘ความตาย’ ถูกจัดอยู่ในธรรมชาติของ *adiaphora* หมวด *aproegmena*

คือการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เจ้าจะต้องรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีกับน้องเจ้าไว้ และไม่หมกมุ่นครุ่นคิดว่าเขาทำอะไรลงไป หากควรพิจารณาว่าควรทำอะไรกับเขา เหตุที่มีผู้ใดทำร้ายจิตใจเจ้าได้นอกจากเจ้าจะยินยอมให้เขาทำหรือการกระทำทำร้ายจิตใจของตัวเจ้าเอง คือเจ้าจะรู้สึกตัวเจ้าถูกทำร้ายจิตใจได้อย่างไร หากเจ้าไม่ตีความเสียเองให้ความมันเป็นเช่นนั้น ซึ่งนี่คือเรื่องภายในที่อยู่ในอำนาจการควบคุมของเจ้า ส่วนการกระทำของมนุษย์คนอื่นเป็นเรื่องภายนอกที่อยู่เหนืออำนาจแห่งการควบคุมใด ๆ และภายใต้ความเข้าใจแห่งหลักการนี้ เจ้าจึงควรมองว่ามนุษย์คนอื่นเช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมชาติ ผู้นำของเจ้า ฯลฯ ทุกคนต่างมีภาระหน้าที่ที่แตกต่างกันซึ่งเจ้าอาจคาดหมายได้เพียงความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะภายนอก เจ้าจะไม่คาดหมายว่าคนเหล่านั้นจะกระทำการสิ่งใดให้เจ้าพึงใจ เพราะความพึงใจหรือความมีพึงใจในการกระทำของคนอื่นเป็นสิ่งที่ตัวเจ้าเองต้องเลือกตีความหาใช้เรื่องของการกระทำโดยตัวมันเอง” (*Enchiridion*, 30)

“ทุกสิ่งมีสองด้านให้ยึดจับเสมอ เช่นหากน้องชายเจ้ากระทำการสิ่งที่อยู่ดิธรรมต่อตัวเจ้า ขอให้เจ้าจงอย่าไปจับด้านที่เขากระทำการสิ่งที่อยู่ดิธรรมต่อตัวเจ้า แต่ขอให้เจ้าจงไปจับอีกด้านหนึ่ง คือด้านที่เขาเป็นน้องชายเจ้า ได้รับการโอบอุ้มดูแลพุ่มพักเคียงข้างกันมากับเจ้า ถ้าเจ้ายึดจับเช่นนั้นทุกสิ่งจะสามารถดำเนินต่อไปได้” (*Enchiridion*, 43)

สำหรับข้อพิจารณาฯ ประการที่สามหรือข้อพิจารณาว่าด้วยความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ในเรื่องความสัมพันธ์และพันธะระหว่างมนุษย์นี้ ผู้วิจัยขอเริ่มต้นอธิบายความส่วนน้อยอย่างนี้ว่าถ้าเราดูตัวบทจาก *Enchiridion* ทั้งสองชั้นดังที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างขึ้นมาข้างต้น เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป้าหมายของวัตถุแห่งการกระทำในพื้นที่การเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งและเป้าหมายของวัตถุแห่งการกระทำในพื้นที่การเรียนรู้ลำดับที่สองทั้งสองดำรงอยู่ทั้งอย่างสัมพันธ์กันรวมถึงแยกส่วนกัน (ซึ่งสาเหตุของเรื่องดังกล่าวคืออะไรผู้วิจัยได้อธิบายความไปแล้วในส่วนของหลักการทั่วไป) แต่กล่าวซ้ำตรงนี้ก็คือแม้ตัววัตถุเป้าหมายแห่งพื้นที่การเรียนรู้ลำดับที่สองจะเป็น ‘ความเหมาะสม’ ของการกระทำขององค์ประธานที่มีต่อตัวโลกภายนอก (ซึ่งดำรงอยู่อย่างแยกส่วนจากแก่นสารของ *topos* ที่หนึ่ง) หากตัววัตถุเป้าหมายแห่งพื้นที่การเรียนรู้ลำดับที่หนึ่ง (กล่าวคือสภาวะรู้ดีรู้ชั่ว) ในฐานะกระบวนทัศน์เริ่มต้นของกระบวนกร *topoi* ก็ต้องมาผสมโรง (กล่าวคือมีความสัมพันธ์ยึดโยง) กับในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองในฐานะกระบวนทัศน์ต่อเนื่องที่จะนำพา *Prohairesis* ขององค์ประธานไปสู่เป้าหมายที่ถูกที่ควร ที่นี้คำถามจึงมีอยู่ว่าแล้วภายใต้หลักการ (สัมพันธ์ / แยกส่วน) ดังกล่าวหรือดังที่ว่ามานี้ ความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างมนุษย์ในเชิงรูปธรรมภายใต้ฐานคิดสโตอิกของเอพิคเตตัสจะถูกออกแบบให้มีลักษณะหน้าตาออกมาเป็นเช่นไรหรือมีรูปแบบที่ชัดเจนอย่างไร? ตรงนี้ผู้วิจัยขอตอบว่าตัวบทขนาดยาวขึ้นที่ 30 ใน *Enchiridion* เพียงชั้นเดียวก็อาจถือได้ว่าเพียงพอที่จะให้คำตอบที่น่าพอใจแก่เรา

ถ้าเราลองดูตัวบทชั้นนี้ (กล่าวคือชั้นที่ 30) เราจะเห็นได้ว่าวิธีปฏิบัติระหว่างกันของมนุษย์ (ที่ถูกต้อง) ภายใต้ฐานคิดของเอพิคเตตัสขึ้นอยู่กับพิจารณาโลกสองโลกเป็นสำคัญ กล่าวคือ โลกใบที่หนึ่ง: โลกแห่งศีลธรรม และโลกใบที่สอง: โลกแห่งรูปธรรม โลกใบแรกเป็นโลกที่ยึดโยงกับ orexis/ekklisis หรือสิ่งที่องค์ประธานสามารถ/ไม่สามารถควบคุมได้ ส่วนโลกใบที่สองเป็นโลกที่สัมพันธ์กับ horme/aphorme หรือแรงผลักดันให้องค์ประธานควร/ไม่ควรกระทำการหนึ่งการใดต่อโลกภายนอก (ซึ่งตัวอย่างของโลกภายนอกในตัวบทชั้นดังกล่าวคือคน) ซึ่งเราจะพอสังเกตได้จากเนื้อความในตัวบทว่า สำหรับประเด็นความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) ในสายตาของเอพิคเตตัสนั้น สถานะทางสังคม (social status) เรียกได้ว่าเป็นตัวบ่งชี้ (หรือเครื่องช่วยย้ำเตือน) ให้การกระทำขององค์ประธานต้องมีความถูกต้องเหมาะสม (ซึ่งสิ่งนี้ (กล่าวคือสถานะทางสังคม) ดำรงตนอยู่ในโลกใบที่สองหรือโลกจริง) ในขณะที่การที่องค์ประธานจะมีความเข้าใจหรือตระหนักรู้ต่อคุณค่าของสิ่งที่เรียกว่าสถานะทางสังคมได้นั้น การมีทัศนคติที่ดีต่อโลกใบนี้ (อย่างไร้เงื่อนไข) ขององค์ประธานนับเป็นเงื่อนไขจำเป็นและต้องมาก่อน (ซึ่งสิ่งนี้ดำรงอยู่ในส่วนของโลกใบที่หนึ่งหรือโลกวิญญาณ) ซึ่งหลักวิธีคิดของข้อพิจารณาฯ ประการที่สามนี้มีลักษณะกลไกเป็นอย่างไรผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นภาพอย่างเป็นลำดับขั้นตอนอย่างละเอียดดังต่อไปนี้

สำหรับหลักวิธีคิดที่ถูกต้องว่าด้วยความสัมพันธ์และพันธะระหว่างมนุษย์ภายใต้หัวใจของข้อพิจารณาฯ ซึ่งคือธรรมชาติของสถานะทางสังคมและการมีทัศนคติที่ดีขององค์ประธานนั้น

วิธีคิดดังกล่าวสามารถเผยแสดงตนให้เห็นเป็นลำดับต่อเนื่องดังต่อไปนี้ [เนื้อหาในตัวลำดับวิธีคิดอิงเนื้อหาของบทที่ 30]

วิธีคิดลำดับที่หนึ่ง – องค์ประธานกำหนดเจตจำนงแห่งตนเพื่อที่จะปรารถนาซึ่งสิ่งที่ดี (orexis) (หรือมีทัศนคติที่ดีอย่างไร้เงื่อนไข) ตามหลักการของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่ง

วิธีคิดลำดับที่สอง – โลกภายนอกไร้ซึ่งค่าทางศีลธรรม (ซึ่งตัวอย่างของสิ่งภายนอกในตัวบทชั้นที่ 30 คือคน ได้แก่ พ่อ น้องชาย เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมชาติ ผู้นำประเทศ) จึงต้องมีตัวชี้วัดบางอย่างเข้ามารองรับความเหมาะสมของการกระทำขององค์ประธาน (ซึ่งตัวชี้วัดดังกล่าวในเบื้องต้นคือความสามารถในการแยกแยะ adiaphora (หรือสิ่งที่ว่างเปล่า) ทั้งสองประเภท)

วิธีคิดลำดับที่สาม – ตัด aproegmena (หรือสิ่งที่ว่างเปล่าแต่ไม่น่ามี) ออกจากทางเลือกแห่งการพิจารณา คงเหลือไว้เพียงธรรมชาติของ proegmena (หรือสิ่งที่ว่างเปล่าแต่น่ามี) ให้องค์ประธานพิจารณาด้วยความกล้าหาญและยุติธรรมว่าสภาวะใดคือ proegmena ที่เหมาะสมที่สุดของวัตถุแห่งการกระทำ (ซึ่ง proegmena ในกรณีนี้คือการมีสถานะทางสังคมที่ดี (หมายถึงการมีครอบครัวที่ดี เพื่อนบ้านที่ดี เพื่อนร่วมชาติที่ดี ฯลฯ))

วิธีคิดลำดับที่สี่ – สร้างสภาวะความสมดุลทางอารมณ์ราพิจารณาธรรมชาติระหว่าง proegmena กับ adiaphora (กล่าวคือเก็บ adiaphora ไว้เป็นเพียงหลักการหรือความเข้าใจ (ให้คงเหลือเพียงส่วนของทัศนคติที่ดี) ในขณะที่องค์ประธานในอีกด้านหนึ่งยึด proegmena (กรณีนี้คือการมีสถานะ

ทางสังคมที่ดี) เป็นวัตถุแห่งการกระทำซึ่งสิ่งนี้จะเป็นเครื่องกำกับวิถีปฏิบัติอันเหมาะสมขององค์กรประชน
ที่จะมีต่อตัววัตถุแห่งการกระทำ)

4. ข้อพิจารณา ประการที่สี่ – ว่าด้วยโองการทေး

“ท่านว่าสาระของการแสดงความเคารพนบต่อเทพเจ้านั้น คือการตระหนักรู้ด้วย
เหตุผลว่าเทพเจ้าได้วางแผนความเป็นไปของสรรพสิ่งให้เป็นไปในทิศทางที่ดีแลควรจะ
เป็น แลเจ้าจะยอมรับทุกสิ่งที่อุบัติขึ้นและเดินตามสิ่งนั้นอย่างสมัครใจ ด้วยความศรัทธา
ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นไปโดยบัญชาของผู้ทรงปัญญาอันสูงสุด ซึ่งถ้าเจ้าศรัทธาและปฏิบัติตาม
เช่นนี้ เจ้าจะไม่คิดขุ่นเคืองแต่อย่างใดเลยว่าเหตุใดเทพเจ้าจึงเพิกเฉยเจ้า ละทิ้งเจ้า ซึ่ง
การเข้าใจสิ่งนี้เจ้าต้องหลีกเลี่ยงการตัดสินสิ่งภายนอกที่อยู่นอกเหนืออำนาจการควบคุม
ของเจ้าว่ามันเป็นสิ่งดีหรือชั่ว เจ้าจะตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือชั่วได้ก็เฉพาะสิ่งภายในซึ่งอยู่
ภายใต้อำนาจการควบคุมของเจ้าเท่านั้น ถ้าเจ้าเผลอเผลอคิดไปว่าสิ่งภายนอกอาจดีหรือ
ชั่วได้ เจ้าจะโมโหกล่าวโทษคนที่เจ้ามองว่าควรรับผิดชอบในเหตุการณ์ที่เจ้ามิได้สิ่งที่
เจ้าต้องการ หรือกลับได้มาซึ่งสิ่งที่เจ้าไม่ต้องการ เพราะนี่คือธรรมชาติของสัตว์ที่ต้อง
หลบหนีสิ่งที่เป็นภัยอันตรายและแสวงหาสิ่งที่เป็นคุณ แต่มนุษย์เรานั้นไม่เหมือนกัน
มนุษย์เราอยู่เหนือสัตว์อื่นตรงที่มนุษย์เราสามารถพัฒนาความคิดจิตใจให้มีเหตุผล ให้มี
ความดีเลิศ ให้มีคุณธรรม ซึ่งสัตว์อื่น ๆ ล้วนทำไม่ได้” (*Enchiridion*, 31)

“ในทุกโอกาส เราควรนำคติพจน์เหล่านี้ขึ้นมาเตือนใจตัวเราอยู่เสมอ

“โปรดได้นำทางข้า เทพซุสและเซตากรรมไม่ว่า ณ แห่งหนใดที่ท่านมอบหมายให้ข้า
ดำเนิน ข้าจักดำเนินไปอย่างมีหวั่นเกรง หรือถึงแม้เจตจำนงแห่งข้าเกิดบกพร่อง
แม้จะเป็นเช่นนั้นจริง ข้าก็จะดำเนินตามท่านไปอยู่ดี” --- คลีอันธิส

“มนุษย์ที่ยอมรับสิ่งไม่เปลี่ยนแปลง จะได้รับการยกย่องเชิดชูว่าเป็นผู้มีปัญญา แลเข้าถึง
กฎของเทพเจ้า” --- ยูริพิดีส

“โอ้ โครโต หากเรื่องนี้จะทำให้เทพเจ้าพึงใจ ก็ขอให้เป็นไปตามนั้นเถิด”
“อนิตัสและเมเลตัสอาจสังหารข้าได้ก็จริง แต่พวกเขาไม่สามารถทำร้ายความคิดจิตใจ
ของข้าได้” --- โสกราตีส (*Enchiridion*, 53)

“จงจำไว้ว่าชีวิตแห่งเจ้าก็มีต่างอันใดกับนักแสดงในละครบทหนึ่ง.. ถ้าผู้ประพันธ์ต้องการ
ให้เจ้าเล่นเป็นคนยากไร้ เจ้าก็ต้องทุ่มเทที่จะแสดงบทนั้นให้สมจริง หรือถ้าเขาปรารถนา
ให้เจ้าเล่นบทคนมึนสมประกอบ เล่นบทเจ้าหน้าทีรัฐ หรือเล่นบทคนธรรมดาสามัญ เจ้าก็
ต้องแสดงบทบาทที่ได้รับมอบหมายมาให้สมจริงเช่นเดียวกัน เหตุุนั้นคือภารกิจสำคัญ

ของเจ้า ที่ต้องแสดงบทที่ได้รับมอบหมายมาให้ดีที่สุด แต่ผู้ที่จะกำหนดว่าเจ้าจะได้เป็น
ตัวละครตัวใดนั้น สิ่งนี้เป็นภาระหน้าที่ของคนอื่น” (*Enchiridion*, 17)

สำหรับข้อพิจารณาว่าด้วยความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ (ภายใต้ความเข้าใจหลักซึ่ง
คือพื้นที่แห่งการศึกษาว่าด้วย *horme / aphorme*) ประการสุดท้ายซึ่งว่าด้วยโองการเทวะนี้ ผู้วิจัยขอเริ่ม
เนื้อหาในส่วนนี้อย่างนี้ว่าโองการเทวะ (หรือความเป็นจริงของสรรพสิ่ง) ทำยที่สุดแล้วก็คือสิ่งที่เรียกว่า
ชะตากรรม (*fate*) หรือโชคชะตานั่นเอง ในขณะที่บทบาทของมนุษย์เราซึ่งสถิตอยู่ในโลกแม้ความจริงใน
ด้านหนึ่งเราจะติดหล่มอยู่ในปวงชะตากรรม (หรือในทางสโตอิกอาจถูกเรียกขานในอีกนามหนึ่งว่ากฎ
ธรรมชาติ (*logos*)) หากการดำรงอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ (หรือโชคชะตา) อย่างถูกต้องของมนุษย์นั้น
หมายถึงการที่เราต้องตระหนักว่าเรากำลังดำรงชีวิตอยู่ภายใต้ความจริงสองแบบ กล่าวคือความจริง
แบบที่หนึ่ง: ความจริงซึ่งเราควบคุมไม่ได้ (*ouk eph' hemin*) และความจริงแบบที่สอง: ความจริงซึ่งเรา
ควบคุมได้ (*eph' hemin*) (*Discourses*, 1.22.10) ซึ่งความจริงที่เราควบคุมไม่ได้ (หรือสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับ
เรา) ก็คือชะตากรรม ในขณะที่ความจริงซึ่งเราควบคุมได้ (หรือสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเรา) ก็คือการที่เรามี
Prohairesis ที่ไม่บกพร่อง ซึ่งการเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ให้สอดคล้องกับโองการเทวะก็คือ
ความเข้าใจชีวิตที่ดำรงอยู่ภายใต้ความจริงทั้งสองแบบดังที่วามานั่นเอง

อนึ่ง สำหรับข้อพิจารณาฯ ดังกล่าวนี้อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยจะขอเน้นไปที่ตัวบทชั้นที่ 17 แห่ง
Enchiridion โดยผู้วิจัยขอเริ่มประเด็นว่าด้วยตัวบทชั้นดังกล่าวด้วยข้อสังเกตเล็ก ๆ (ระคนการตั้ง
คำถาม) อย่างนี้ว่าถ้าเราลองอ่านหรือพิจารณาดู (ตัวบท) เป็นเบื้องต้น เราอาจเห็นได้ว่า (หรือรับรู้
โดยตรงได้ว่า) เนื้อความในตัวบทก็ดูจะสื่อถึงเรื่องชะตากรรมชัด ๆ ตรง ๆ เลยมิใช่ดอกหรือ (ซึ่งประเด็น
ตรงนี้หมายถึงว่าตัวผู้วิจัยเองก็ได้อธิบายความว่าด้วยสิ่งนี้ไปแล้วมิใช่หรือ)? ตรงนี้ ผู้วิจัยคงต้องขอตอบ
ว่ามีใช่เสียทีเดียว ถามว่าอย่างไร? ผู้วิจัยขออนุญาตอธิบายความดังต่อไปนี้

เหตุผลที่ตัวบทชั้นที่ 17 มีความน่าสนใจ (และแน่นอนว่าผู้วิจัยยังไม่เคยกล่าวถึง) ก็คือถ้าเราลอง
สังเกตดู เนื้อหาสาระในตัวบทชั้นดังกล่าวมิได้มีการพาดพิงถึงเรื่องของโชคชะตาในมิติความจริงเชิง
อภิปรัชญา (หรืออาจเรียกว่าความจริงในมิติทางกายภาพก็ได้) แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากเนื้อความ
ในตัวบทมากไปกว่านั้นยังมีถึงหลักจริยะแห่งมนุษย์ด้วย ตรงนี้หมายความว่าอย่างไร? ตรงนี้ก็
หมายถึงว่านอกจากเนื้อความในตัวบทชั้นที่ 17 จะกล่าวถึงโองการเทวะ (ชะตากรรม) ซึ่งเป็นหลักใหญ่
ใจความในทางอภิปรัชญาแล้ว สาระในตัวบทชั้นดังกล่าวยังสอดแทรกถึงข้อควรประพฤติอันเหมาะสมซึ่ง
เป็นหลักจริยะที่ถูกที่ควรของมนุษย์ในอีกทางหนึ่งด้วย และที่สำคัญวิธีซึ่งควรนำมาปฏิบัติเหล่านั้น (ที่
บรรจุอยู่ในตัวบท) ได้แผ่ครอบคลุมแก่นสารของข้อพิจารณาฯ อีกสามข้อที่ผู้วิจัยได้อธิบายความไปทั้ง
หมดแล้วก่อนหน้านี้ ซึ่งแปลความตรงนี้ก็คือเพียงองค์ประธานสามารถเข้าใจหรือตระหนักถึงแก่นสารใน
ข้อพิจารณาฯ ประการที่สี่นี้เพียงประการเดียว องค์ประธานในคราวเดียวกันก็จะสามารถเข้าถึงสาระหลัก
ในอีกสามข้อพิจารณาฯ ที่ผ่านมาไปพร้อม ๆ กันด้วย ซึ่งคำอธิบายในตัวบทชั้นที่ 17 ปรากฏให้เห็นเป็น
เช่นนี้ได้อย่างไรผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นภาพดังต่อไปนี้

สำหรับหัวใจแห่งตัวบทชิ้นที่ 17 แห่ง *Enchiridion* นั้น – สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่ามนุษย์หาใช้คนอื่นใด หากเพียงตัวละครคนหนึ่งซึ่งถูกคัดบทมาให้เป็นอย่างดีแล้วโดยโซคระตา (หรือกฏสวรรค์) ดังนั้นในเมื่อ ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่ามนุษย์ถูกคัดบทบทมาให้ (หรือเป็นผู้ถูกเลือก) โดยโซคระตา และโซคระตาใน ขณะเดียวกันก็มีสถานะเป็นความจริง (แห่งเหตุผล) อันสูงสุด (logos) มนุษย์โดยตัวของเขาเอง (หรือ ภายใต้กฎธรรมชาติ) จึงควรเดินตามบทบาทที่ได้รับมานั้นให้ดีที่สุดอย่างมิพักต้องลังเลสงสัย และการที่ มนุษย์คนหนึ่งตัดสินใจเดินตามวิถีแห่งโซคระตา (หมายถึงมนุษย์ผู้นั้นได้ตัดสินใจ (และตั้งใจ) เล่น บทบาทที่เขา/เธอได้รับมาบนโลกให้สมจริงที่สุด) สิ่งนั้นจึงทำให้เขา/เธอเข้าใจหรือตระหนักในบทบาท หน้าที่ของมนุษย์ว่าหนทางแห่งจริยะที่เขา/เธอเดินตามรอยมีหน้าตาเป็นแบบใดหรือลักษณะใด และก็เป็นผลจากการที่เขา/เธอตัดสินใจตามรอยโซคระตาหรือสวมบทบาทที่ได้รับอย่างเต็มที่นั้นนั่นเอง จึง ส่งผลให้เขา/เธอตระหนักในสิ่งสามสิ่งดังต่อไปนี้

สิ่งแรกที่ถูกตระหนักรู้ – ในเมื่อโซคระตาคือความจริง (แห่งเหตุผล) อันสูงสุด และมนุษย์เองก็เป็นผลิตผลจากโซคระตา ดังนั้นสิ่งที่มนุษย์ควรกระทำเวลาอยู่ในโลกก็คือการดำรงตนให้สอดคล้องกับ เหตุผลหรือธรรมชาติ [ซึ่งความนี้สอดคล้องกับข้อพิจารณาฯ ประการที่หนึ่ง]

สิ่งที่สองที่ถูกตระหนักรู้ – ในเมื่อบทบาทของมนุษย์บนโลกมีที่มาจากการคัดสรรของโซคระตา (ราวละครบทหนึ่ง) และโซคระตาก็เปรียบได้ดังความจริงสูงสุด ดังนั้นการเล่นไปตามบทบาทที่ได้รับให้ สมจริงที่สุดจึงเป็นวิถีปฏิบัติที่ถูกต้องของมนุษย์ตามบัญชาสวรรค์ และก็คือการเล่นไปตามบทนี้เอง ที่ เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าการเข้าใจเอกลักษณ์ (ตัวตนย่อย) ของมนุษย์ในแต่ละผู้นามเป็นดังเงื่อนไขที่ จำเป็นในการดำรงอยู่ของมนุษย์รวมถึงเป็นวิถีในทางปฏิบัติที่เหมาะสมในโลกที่มนุษย์เราต่างอยู่ ร่วมกัน [ซึ่งความนี้สอดคล้องกับข้อพิจารณาฯ ประการที่สอง]

สิ่งที่สามที่ถูกตระหนักรู้ – (เช่นเดียวกับสิ่งที่สอง) ในเมื่อสถานะทางสังคมของมนุษย์มาจากการ คัดสรรของโซคระตา และโซคระตาก็เปรียบได้ดังความจริงอันสูงสุด ดังนั้นเราในฐานะผลิตผลจาก โซคระตาจึงควรเคารพตำแหน่งแห่งที่ที่เราได้รับมาด้วยการจัดวางวิถีปฏิบัติแห่งตนให้เหมาะสม ท่ามกลางพื้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมน้อยใหญ่ทั้งหมด [ซึ่งความนี้สอดคล้องกับข้อพิจารณาฯ ประการ ที่สาม]

พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สาม [3rd topos] – ‘การยอมรับ (synkatathesis)’ ในฐานะ กระบวนทัศน์ที่สามภายใต้ปัญญาของ *Prohairesis*

สำหรับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สาม (หรือพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับสุดท้าย) แห่ง *topoi* นี้ ผู้วิจัยขอเริ่มอย่างนี้ว่าก็แจกเช่นเดียวกับรูปแบบของการอธิบายความในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่ หนึ่งและพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง กล่าวคือในเบื้องต้นแรกของเนื้อความผู้วิจัยจะขออนุญาตสรุปสั้น ๆ ก่อนว่า ณ ขณะนี้เราได้ทราบสาระสำคัญประการใดไปแล้วบ้างเกี่ยวกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่

สามนี้ และเมื่อขั้นตอนดังกล่าวได้ถูกชี้แจงเสร็จสิ้น คำอธิบายโดยละเอียดว่าด้วยพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามจะถูกวาดภาพให้เห็นเป็นลำดับถัดไป

ผู้วิจัยขอเริ่มชี้แจงอย่างนี้ว่าเท่าที่โครงสร้างหรือความคิดแห่ง *topoi* ได้ถูกวาดภาพให้เห็นในภาพรวมไปในตอนต้นของบทความ ผู้วิจัยเห็นว่าเราอาจสามารถจับความ (หรือประเด็น) ที่สำคัญในเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับสาระแห่ง *topos* ที่สามได้โดยสรุปประการด้วยกัน (จำนวนประเด็นเทียบเท่ากับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งและสองคราที่ได้ถูกวาดภาพให้เห็นในเบื้องต้น) กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามจัดอยู่ในธรรมชาติของมิติเชิงตรรกะ (logic) ประการที่สอง กรอบวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์ของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามมีความยึดโยงกับคุณธรรมว่าด้วย ‘ปัญญา’ ขององค์ประธาน ประการที่สาม วัตถุประสงค์ของ (สภาวะแห่ง) การยอมรับ (ด้วยเหตุผล) ขององค์ประธานยึดโยงกับสิ่งที่เรียกว่า ‘ความเข้าใจ’ (understanding) และ ประการที่สี่ เนื้อหาในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามคือการยอมรับ (synkatathesis) หรือการตัดสินใจ (dogmata) อย่างไม่ผิตเพี้ยนขององค์ประธาน (ซึ่งการตัดสินใจนี้เปรียบได้ดังจุดสิ้นสุดแห่งกระบวนการของการสร้าง/มี *Prohairesis* ที่สมบูรณ์ (หรือที่ไม่บกพร่อง) ขององค์ประธาน) ซึ่งความสำคัญตรงนี้คือเราจะเห็นว่าสิ่งที่เรารู้เกี่ยวกับตัวพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สาม (จนถึง ณ ขณะนี้) นั้นเป็นเพียงหลักการกว้าง ๆ หรือ (อาจพูดได้อีกอย่างว่าสิ่งที่เรารู้เกี่ยวกับพื้นที่ๆ แห่งนี้ ณ ขณะนี้เป็นเพียง) เรื่องขององค์ประกอบมิติต่าง ๆ ที่ช่วยประกอบร่างให้ตัวพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามเป็นตัว *topos* ที่สามอย่างสมบูรณ์ (ความหมายโดยย่อคือถ้าจะเปรียบสิ่งที่เรารู้ ณ ขณะนี้เป็นตั้งเงื่อนไขทุกเงื่อนไขที่ใช้สำหรับการนิยามตัวตนของ *topos* ที่สามก็คงอะไรประมาณนั้น) อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เนื่องจากหัวใจที่สำคัญที่สุดในการอธิบายความ *topos* ทุก *topos* คือ mechanism (หรือกลไกการทำงาน) ภายในของตัวพื้นที่ ดังนั้นสิ่งหลักที่ผู้วิจัยพึงจะกล่าวถึงในส่วนถัดไปก็คือการอธิบายความว่าด้วยเรื่องดังกล่าว (กล่าวคือตัวภาวะกลไกการทำงานภายในแห่งพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สาม) อย่างไรก็ตาม ก่อนที่ใจความดังกล่าวจะได้ถูกชี้แจงหรือพูดถึง ผู้วิจัยมองว่าเราควรหยิบยกบางวาทะของเอพิคเรตัสที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามแห่งนี้ขึ้นมาพิจารณากันเสียก่อน

“... หากเจ้าได้มุ่งสมาธิไปยังพื้นที่แห่งการเรียนรู้ซึ่งตัวมันเองควรเป็นสิ่งที่สุดท้าย (กล่าวคือ *topos* ที่สาม — *เพิ่มเติมโดยผู้วิจัย) ซึ่งเกี่ยวโยงกับความไม่เปลี่ยนแปลง ตัวเจ้าเองก็จะไม่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเฉกเช่นเดียวกัน...” (*Discourses*, 3.26.14)

[*topos* ที่สาม] “ท่านว่ายึดโยงกับกรณีการหลีกเลี่ยงซึ่งความผิดพลาดและการตัดสินใจที่ผิดพลาด ซึ่งกล่าวโดยทั่วไปก็คือสิ่งใดใดที่เป็นส่วนของการยอมรับนั่นเอง” (*Discourses*, 3.2.2)

“พื้นที่ที่สามเป็นส่วนของมนุษย์ผู้ดำรงไว้ซึ่งความก้าวหน้า ทั้งยังเป็นพื้นที่ของความแข็งแกร่งมั่นคงซึ่งได้ซึมซับผ่านสาระต่าง ๆ ที่ผ่านมา (หมายถึง *topos* ที่หนึ่งและ *topos* ที่สอง — *เพิ่มเติมโดยผู้วิจัย) ดังนั้นไม่ว่าการที่เราจะมีกริยาอาการเช่น หลับไหล

เมามาย หรือแม้กระทั่งอาจมีจิตที่คลั่งคลึงไปด้วยความเศร้าหมอง ท่านว่าแม้กระนั้น
มโนภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏแก่เราก็มีอาจสร้างความกระทบกระเทือนใด ๆ แก่ตัวเราได้”
(Discourses, 3.2.5)

จากสามวาทีของเอพิคเตตัสซึ่งผู้วิจัยได้หยิบยกมาแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ เราจะเห็น
เป็นเบื้องต้นว่าเงื่อนไขหนึ่งซึ่งทำให้พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามเป็น *topos* ที่สามอย่างสมบูรณ์จริง
แท้คือความมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงในตัวยอมรับหรือการตัดสินใจขององค์ประธาน ถ้ามว่าแล้วสิ่งนี้คือ
อะไรและ/หรือมีที่มาอย่างไร? ผู้วิจัยขอเลือกตอบคำถามสองคำถามนี้อย่างนี้ว่าสำหรับตัวธรรมชาติของ
พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามนั้น ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ (ยอมรับ) ขององค์ประธานในการดำเนินไป
อย่างถูกต้องของหลักคิดในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งและสอง (อย่างต่อเนื่องในวิญญาณ) คือ
คำตอบ ในขณะที่ส่วนของการทำงานของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สาม การเผยแสดงเจตจำนงของ
องค์ประธานให้ปรากฏสู่โลกภายนอกโดยการแสดงออกในทางหนึ่งทางใดถือเป็นที่สุด (กล่าวคือเป็นจุด
ยุติซึ่งกระบวนการของ *Prohairesis*) อย่างไรก็ดี ความสำคัญตรงนี้คือแม้ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าผู้วิจัยได้ตอบ
คำถามว่าด้วยเรื่องของตัวยอมรับหรือการตัดสินใจขององค์ประธานไปแล้ว (กล่าวซ้ำอีกครั้งคือ
การที่องค์ประธานจะกระทำสิ่งนี้ได้ความเข้าใจขององค์ประธานว่าด้วยวิธีคิดแห่งพื้นที่แห่งการเรียนรู้
ลำดับที่หนึ่งและสองจะต้องถูกดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่ผิดพลาดบิดเบือนเสียก่อน) อย่างไรก็ดี
ปัญหาตรงนี้คือการตอบในรูปแบบเช่นนั้นยังนับว่าไม่สมบูรณ์หรือเพียงพอสำหรับเอพิคเตตัส ซึ่งขยาย
ความคือการตอบในรูปแบบนี้ยังถูกมองว่าเป็นเพียงการพูดถึงวิธีการ (ในแง่ของที่มา) ในรูปแบบปกติ
ทั่วไปเท่านั้น หากใช้หลักวิธีคิดซึ่งวางตนอยู่บนพื้นที่ที่มีกลไกในการตรวจสอบตนเองดังเช่นตรรกะวิทยา
แต่อย่างใดไม่ (ซึ่งสิ่งดังกล่าว (กล่าวคือ logic) เป็นธรรมชาติ (และกลไก) ของพื้นที่ๆ แห่งนี้) ซึ่งสำคัญ
คือท้ายที่สุดแล้วเอพิคเตตัสได้พูดถึงกลไกวิธีคิดในเชิงตรรกะของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามนี้
เอาไว้ไว้อย่างไรนั้นผู้วิจัยจะได้แสดงให้เห็นภาพดังต่อไปนี้

สิ่งที่ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปนี้คือหลักคิดเชิงตรรกะสี่ประการซึ่งว่าด้วยที่มา (อย่างมั่นคง) ของตัว
วัตถุเป้าหมาย (กล่าวคือตัวยอมรับ (synkatathesis) ขององค์ประธาน) ของเอพิคเตตัส ซึ่งวิธีคิดเชิง
ตรรกะทั้งสี่ประการดังกล่าวได้ถูกอธิบายความผ่าน *Discourses* เล่มที่ 1 บทที่ 7 วรรคที่ 5-20 เอาไว้
อย่างเป็นลำดับขั้นดังนี้

วิธีคิดเชิงตรรกะประการ (ขั้น) ที่หนึ่ง -- องค์ประธานต้องยึดตัววัตถุเป้าหมายที่ถูกต้องเอาไว้ใน
จิต เพื่อที่สิ่งที่ผิดในขณะเดียวกันจะได้ถูกปฏิเสธอย่างราบคาบ รวมถึงต้องชะลอการตัดสินใจทุกครั้งใน
กรณีที่ต้องประธานเกิดความเคลือบแคลงใจ [ขยายความ: ตัววัตถุเป้าหมายในที่นี้คือสิ่งที่ขึ้นอยู่กับเรา
ส่วนสิ่งที่ผิดหมายถึงสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับเรา ในขณะที่กรณีที่เกิดความเคลือบแคลงใจหมายถึงกรณีที่องค์
ประธานอาจอยู่ในสภาวะการมีห้วงจิตที่สับสนต่อมโนภาพที่ปรากฏและยังมีอาจหาข้อสรุปได้]

วิธีคิดเชิงตรรกะประการ (ขั้น) ที่สอง – องค์ประธานต้องเรียนรู้หนทางที่จะแยกแยะให้ได้อย่าง
ชัดเจนระหว่างสิ่งที่ถูกต้องและสิ่งที่ผิด [ขยายความ: การแยกแยะในที่นี้หมายถึงรวมถึงการแยกแยะทั้ง

ระหว่างสิ่งที่ดีกับสิ่งที่ชั่ว (ซึ่งเป็นวัตถุเป้าหมายของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่หนึ่ง) และการแยกแยะระหว่างสิ่งที่เหมาะสมกับสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่ควร (ซึ่งเป็นวัตถุเป้าหมายของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สอง)]

วิธีคิดเชิงตรรกะประการ (ขั้น) ที่สาม – องค์ประธานต้องยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น (ผลลัพธ์) ซึ่งเกิดจากการที่ตัวองค์ประธานยินยอมหรืออนุญาตแล้วให้เป็นเช่นนั้น [ขยายความ: ‘ยอมรับ’ ในที่นี้หมายถึง ยอมรับว่าเมื่อตรรกะประการที่หนึ่งรวมถึงตรรกะประการที่สองได้ถูกตรวจสอบอย่างถี่ถ้วนแล้ว องค์ประธานจะยอมรับในทุกสถานการณ์ที่เกิดขึ้นตามมา (ในโลกภายนอก) ทั้งนี้ไม่ว่าสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นจะส่งผลลัพธ์ที่ดีหรือเลวร้ายเพียงใด]

วิธีคิดเชิงตรรกะประการ (ขั้น) ที่สี่ – องค์ประธานต้องยอมรับว่าถ้าตรรกะข้อใดท้ายที่สุดเป็นเหตุให้ผลลัพธ์ในตรรกะข้อนั้นเกิดความไม่สมเหตุสมผลทางตรรกะโดยตัวมันเองหรือเกิดข้อสรุปที่ผิดพลาดอย่างจำเป็น องค์ประธานต้องตรวจสอบตรรกะข้อนั้นใหม่และหาข้อผิดพลาดในตรรกะข้อนั้นให้พบ [ขยายความ: ในเมื่อตัวตนของพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามคือความมั่นคงหรือความไม่เปลี่ยนแปลงในตัวยอมรับหรือการตัดสินใจขององค์ประธาน ดังนั้นในกรณีที่ระหว่างทางองค์ประธานเกิดความไม่สมเหตุสมผลบางประการในตรรกะบางข้อ หน้าทีขององค์ประธาน ณ ระหว่างทางนั้นคือการต้องตรวจสอบตรรกะข้อนั้นใหม่อีกครั้งในทันทีทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าการตัดสินใจในเจตจำนงสุดท้ายขององค์ประธานจะถูกต้องและสุดท้ายจะไม่ต้องถูกวกกลับมาแก้ไขอีก]

อย่างไรก็ดี สำหรับชุดวิธีคิดเชิงตรรกะสี่ประการ (หรือสี่ขั้น) ข้างต้นที่ผู้วิจัยได้เพิ่งชี้แจงไปให้ เห็นนี้ คน ๆ หนึ่งก็อาจตั้งข้อสังเกตได้เช่นกันว่าแม้แก่นสารหรือสาระของชุดวิธีคิดฯ ดังกล่าวในแง่หนึ่งก็พอทำความเข้าใจได้อยู่ (กล่าวคือทำความเข้าใจได้ในแง่ที่ว่าก็เพราะองค์ประธานต้องสอบทานตนเองตามหลักการดังกล่าวนี้ ความผิดพลาดหรือความสั่นคลอน (รวมถึงภาวะที่ไม่เสถียรสมบูรณ์) ในตัววัตถุเป้าหมาย (กล่าวคือการยอมรับ) ขององค์ประธาน (ที่ได้ถูกให้เจตจำนงไปแล้วในสถานการณ์หนึ่ง ๆ) จึงไม่สามารถเกิดขึ้นโดยตัวของมันเองได้ [อันนี้ประกอบกับหลักการพื้นฐานของ *topos* ที่สามที่วางหลักไว้ว่าการยอมรับขององค์ประธานที่ได้ถูกให้เจตจำนงอย่างสมบูรณ์ไปแล้วนั้นจะไม่มีทางถูกเปลี่ยนให้เป็นอย่างอื่นได้ (Tremblay, 2021, p. 61)] อย่างไรก็ดีตาม ประเด็นข้อสำคัญกลับอยู่ตรงที่ว่าการยอมรับหรือการตัดสินใจขององค์ประธานที่ได้ถูกให้เจตจำนงไปแล้วนั้นจะไม่มีโอกาสกลับมาบกพร่องอีกครั้งหนึ่งเลยจริงหรือไม่อันนี้ต่างหากที่เป็นดังข้อสงสัยหรือคำถามสำคัญที่แท้จริง¹¹ ซึ่งสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการจะสื่อความก็คือหากมนุษย์คนหนึ่งได้มี *Prohairesis* ที่ดีแล้ว (หมายถึงมนุษย์ผู้นั้นสามารถลงถึงข้อสรุปของ *topos* ที่สามได้อย่างถูกต้องแล้ว) แต่ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งมนุษย์ผู้นั้นกลับเห็นชอบเป็นผิดอีกครั้ง (เช่น

¹¹ ผู้วิจัยมองว่าสิ่งที่ทำให้ข้อสมมติฐานตรงนี้เป็นประเด็นได้เนื่องจากว่าจริงอยู่ แม้ในทางทฤษฎีนั้น *topos* ที่สามที่ได้ถูกลงข้อสรุปโดยสมบูรณ์แล้วจะสามารถแปรเปลี่ยนเป็นอื่นได้ อย่างไรก็ดีตาม บัจญัติสองปัจจัยกล่าวคือ ‘ห้วงขณะ’ และ ‘ระยะเวลา’ ที่ตัวข้อสรุปสุดท้ายมีความยึดโยงกลับทำให้เจตนารมณ์แห่งพื้นที่ *topos* ที่สามปรากฏความคลุมเครืออย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือในขณะที่การยืนยันข้อสรุปสุดท้ายขององค์ประธาน (ที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นสิ่งเอพิคเรตัสต้องการจะสื่อสาร) อาจบ่งความหมายไปในเชิงมิติของความเข้าใจใน ‘ห้วงขณะ (จิต)’ ขององค์ประธาน ทว่าส่วน ‘ระยะเวลา’ อีกยาวไกลแค่ไหนเพียงไรที่ *Prohairesis* ขององค์ประธานจะยังคงไม่บกพร่อง (นับจากวินาทีที่ข้อสรุปได้มีการถูกยืนยัน) อันนี้ต่างหากที่ผู้วิจัยเข้าใจว่าเอพิคเรตัสอาจไม่เคยกล่าวถึงเรื่องราวนี้ไว้อย่างชัดเจน

อยู่ ๆ ก็เข้าใจสิ่งที่ควบคุมได้เป็นอย่างอื่น) คำถามของผู้วิจัยคือถ้าสิ่งที่กล่าวมามีความเป็นไปได้ (หมายถึงสามารถเกิดขึ้นได้จริง) สิ่งนี้จะส่งผลให้พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามอาจถูกตีความว่ามีปัญหาในเชิงหลักการ (หรือในตัวคำอธิบาย) ได้หรือไม่?¹² ซึ่งความน่าสนใจของประเด็นนี้อยู่ตรงที่ว่าแม้เอพิคเตตัสอาจโต้แย้ง (โดยใช้ความเชื่ออันเป็นปกติฐะในระบบปรัชญาของเขา) ว่าการที่องค์ประธานได้เลือกกระทำสิ่งที่ชั่วร้ายนั้นอันที่จริงสิ่งดังกล่าวหาได้เกี่ยวข้องกับอันใดกับตัวตนที่แท้ (logos) ของเขา/เธอ หากสาเหตุที่แท้คือเป็นเพราะตัวองค์ประธานเองต่างหากที่ได้สำคัญผิดในสาระสำคัญ (ของ *Prohairesis*) ไปเอง (กล่าวคือเป็นเพราะตัวองค์ประธานไม่รู้โดยบริสุทธิ์ใจว่าสิ่งที่ได้กระทำลงไปนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งถ้าเขา/เธออยู่ก่อนการกระทำดังกล่าวคงไม่มีวันเกิดขึ้นอย่างแน่นอน [ความหมายคือข้อสรุปใน *topos* ที่สามก็จะถูกลง/ยืนยันอย่างถูกต้อง]) ด้วยเหตุนี้ *topos* ที่สามโดยเนื้อแท้จึงมิได้มีปัญหามโนทัศน์หรือมีปัญหามโนทัศน์ในตัวเองแต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ตาม คน ๆ หนึ่งก็อาจตั้งข้อสังเกตได้เช่นกันว่าแม้คำกล่าวอ้างดังกล่าวของเอพิคเตตัสจะมีสถานะเป็นดังความเชื่อพื้นฐานในระบบปรัชญาของเขา แต่ประเด็นสำคัญของเรื่องคือข้อโต้แย้งดังกล่าวนับเป็นกรณีเดียวกันกับกรณีที่องค์ประธานได้หลุดออกจากเส้นทางของ *Prohairesis* หลังข้อสรุปสุดท้าย (แห่ง *topos* ที่สาม) ได้ถูกยืนยันอย่างสมบูรณ์ไปแล้วเรียบร้อยแล้วหรือไม่ต่างหากที่คือหัวใจ ซึ่งถ้ามีใช้กรณีเดียวกัน เอพิคเตตัสก็ต้องตอบคำถามให้ได้ว่าแล้ว *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องขององค์ประธาน (ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ) อยู่ ๆ เกิดกลับมาบกพร่องขึ้นมาได้อย่างไร (ซึ่งกรณีดังกล่าวเรียกได้ว่าขัดแย้งกับทฤษฎีปัญญานิยม)? ในขณะที่ถ้าใช่หรือนับเป็นกรณีเดียวกัน เอพิคเตตัสในทางกลับกันก็ต้องชี้แจงให้ได้ว่าแล้ว *topos* ที่สามจะมีหลักการของมัน (เช่นภาวะซึ่งมีอาจเปลี่ยนแปลงได้ของข้อสรุป) ไปด้วยเหตุใดหากสุดท้ายแล้วองค์ประธานสามารถมีข้อแก้ตัวได้ในกรณีที่องค์ประธานเกิดพฤติกรรมสำคัญผิดในสาระสำคัญของ *Prohairesis*? อย่างไรก็ตาม คำถามหรือข้อสงสัยต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่เราที่ต้องช่วยกันขบคิดหาคำตอบกันไป

บทสรุป

สำหรับบทความซึ่งว่าด้วย *topoi* นี้ ผู้วิจัยขอเริ่มต้นสรุปเนื้อสารและใจความอย่างนี้ว่าเอพิคเตตัสก็เป็นหนึ่งในนักปรัชญาที่มองว่าหนทางแห่งจริยะของมนุษย์ก็คือการได้ครอบครองสิ่งที่เรียกว่า ‘ความสุข’ (eudaimonia) อย่างไรก็ดี ความสุขซึ่งถือเป็นคุณค่าสุดท้ายในจริยศาสตร์ของเอพิคเตตัสนั้นหมายถึงความสุขในรูปแบบที่เรียกว่า ‘ataraxia’ หรือภาวะแห่งความสุขที่มาในรูปแบบของจิตใจที่สงบนิ่ง แข็งแกร่ง ปลอดภัยซึ่งภาวะของการสามารถถูกเล็ดลอดรบกวนหรือกระทบกระเทือนจากสิ่งภายนอกใด ๆ คำถามตรงนี้จึงมีอยู่ว่าแล้วเราต้องดำเนินหรือใช้ชีวิตอย่างไร เราจึงจะสามารถครอบครองความสุขชนิดดังกล่าวได้? คำตอบต่อคำถามดังกล่าวก็คือเราต้องดำเนินชีวิตโดยที่ *Prohairesis* (หรือทางเลือก

¹² ทั้งนี้เนื่องจาก *Prohairesis* ในฐานะตัวตนแห่งเหตุผลของมนุษย์ไม่สามารถมีพื้นที่ให้กับเจตจำนงที่ตั้งใจหรือปรารถนาที่จะกระทำความชั่วได้ (โดยความเชื่ออันเป็นผลผลิตของทฤษฎีปัญญานิยม (ในมิติเชิงจริยะ) ซึ่งเป็นรากฐานทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาของปรัชญาสโตอิกที่ผู้วิจัยเคยกล่าวถึงไปแล้ว)

แห่งเหตุผล/เจตจำนง) ของเราไม่บกพร่อง คำถามต่อมาคือแล้วเอพิคเตตัสชี้แจงถึงวิธีการมี *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องเอาไว้ได้อย่างไร? เอพิคเตตัสบอกกับเราว่าเราต้องกำหนดทิศทางของการตอบสนองต่อสามปรากฏการณ์¹³ (ต่อเนื่อง) ซึ่งอุบัติขึ้นในวิญญานของเราให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันเสมอ (ทั้งนี้ไม่ว่าจากทัศนที่ปรากฏในโลกภายนอกจะเป็นแบบไหนหรือมีลักษณะที่แตกต่างกันมากน้อยเพียงไร) ซึ่งเอพิคเตตัสบอกกับเราว่าต้องเป็นการตอบสนองที่ถูกต้องเท่านั้น สภาวะแห่ง *ataraxia* จึงจะสามารถสถิตในเรา ณ ห้วงขณะนั้นได้ คำถามตรงนี้คือแล้วการตอบสนองที่ถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร? เอพิคเตตัสบอกกับเราว่าวิธีตอบสนองหรือการจัดการกับสามปรากฏการณ์แห่งวิญญานดังกล่าวต้องเป็นไปตามหลักทฤษฎีหรือโมเดลทางการศึกษาที่เรียกว่า ‘หลักการสามพื้นที่แห่งการเรียนรู้’ (The Three Areas of Study) หรือ ‘*topoi*’ ซึ่งธรรมชาติหรือสาระของ *topoi* มีลักษณะและกลไกการทำงานในแต่ละพื้นที่ (โดยย่อ) ดังต่อไปนี้

พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่ง [1st *topos*]: สำหรับการตอบสนองต่อมโนภาพ (ใดก็ตาม) ซึ่งแรกสะท้อนจากโลกภายนอกมาสู่องค์ประธาน

สำหรับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับแรก *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องจะแสดงออกด้วยการที่องค์ประธานมุ่งมาดปรารถนาเฉพาะสิ่งที่ดี (*orexis*) และละทิ้งซึ่งสิ่งที่เลว (*ekklisis*) สิ่งที่ดีหมายถึงปัญญา (*sophia*) และปัญญาหมายถึงสภาวะที่องค์ประธานสามารถมุ่งจัดการเฉพาะแต่สิ่งที่ควบคุมได้ (หรือเรียกอีกอย่างว่า ‘สิ่งที่ขึ้นอยู่กับการ’ (*eph’ hemin*)) ในขณะที่สิ่งที่เลวหมายถึงความชั่ว (*evil*) และความชั่วในทางกลับกันก็หมายถึงสภาวะที่องค์ประธานสำคัญผิดมุ่งจัดการในสิ่งซึ่งควบคุมไม่ได้ (หรือเรียกอีกอย่างว่า ‘สิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับการ’ (*ouk eph’ hemin*)) ซึ่งธรรมชาติของสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับการยังรวมถึง ‘สิ่งที่ว่างเปล่า’ (*adiaphoria*) ซึ่งบางสิ่งอาจน่ามี (*proegmena*) และบางสิ่งอาจไม่น่ามี (*aproegmena*) อีกด้วย [ซึ่งคุณธรรมขององค์ประธานที่ออกเงยขึ้นพร้อม ๆ กับ *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่หนึ่งนี้คือ ‘การควบคุมตนเอง’ (*temperance*)]

พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง [2nd *topos*]: สำหรับการตอบสนองต่อแรงผลักดันซึ่งเป็นผลมาจากการเข้าใจมโนภาพที่ถูกต้องตามพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่หนึ่งขององค์ประธาน

สำหรับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สอง หลังจากที่ยังสามารถมุ่งจัดการกับมโนภาพของตนให้เหลืออยู่แต่เพียงความจริงเดียว (กล่าวคือสิ่งที่ควบคุมได้) ได้แล้ว *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องก็จะแสดงออกถึงแรงผลักดัน (*horme*) หรือแรงปฏิเสธ (*aphorme*) ขององค์ประธานที่จะเลือกประพฤติ/ไม่ประพฤติ เลือกปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ รวมถึงเลือกรู้สึก/ไม่รู้สึก ต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ได้อย่างเหมาะสม [ซึ่งคุณธรรมขององค์ประธานที่ออกเงยขึ้นพร้อม ๆ กับ *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองนี้คือ ‘ความกล้าหาญ’ (*courage*) และ ‘ความยุติธรรม’ (*justice*)]

พื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สาม [3rd *topos*]: สำหรับการตอบสนองต่อการยอมรับซึ่งเป็นผลมาจากการมีแรงผลักดันที่ถูกต้องตามพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สองขององค์ประธาน

¹³ กล่าวคือ ‘มโนภาพ’ ‘แรงผลักดัน’ และ ‘การยอมรับ’

สำหรับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับสุดท้าย หลังจากห้องค์ประธานท้ายที่สุดสามารถสร้างแรงผลักดัน/แรงปฏิเสตามพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สองซึ่งเป็นผลมาจากการจัดการโนภาพที่ถูกต้องตามพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่หนึ่งได้แล้ว *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องก็จะทำการตัดสินใจหรือยอมรับ (*synkatathesis*) แรงผลักดันนั้น (ในฐานะแรงผลักดันแห่งเหตุผล) เพื่อให้การกระทำขององค์ประธานได้เผยแสดงออกสู่โลกภายนอกในฐานะเจตจำนงสุดท้ายต่อไป [ซึ่งคุณธรรมขององค์ประธานที่ออกเงยขึ้นพร้อม ๆ กับ *Prohairesis* ที่ไม่บกพร่องในพื้นที่แห่งการเรียนรู้ลำดับที่สามนี้คือ ‘ปัญญา’ (*Sophia*)]

อย่างไรก็ดี ในช่วงท้ายผู้วิจัยเองก็ได้เกริ่นถึงข้อกังวลบางประการเกี่ยวกับการตีความความหมายของ *topos* ที่สามในประเด็นว่าด้วยการไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ของข้อสรุปเอาไว้เป็นสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งข้อกังวลดังกล่าวมีความว่าถ้าแก่นสาระแห่ง *topos* ที่สามด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งมิได้ปรากฏเป็นเช่นนั้น (ในทางที่ว่าข้อสรุปที่ยืนยันแล้วขององค์ประธานกลับมีโอกาสแปรเปลี่ยนไปเป็นอื่นซึ่งตัวการแปรเปลี่ยนนั้นเองเป็นเหตุให้ *Prohairesis* ขององค์ประธานต้องเกิดการบกพร่องขึ้น) ไม่ว่าจะด้วยปัจจัยจากความคลุมเครือในตัวความหมายของแก่นสาระเองหรือไม่ว่าจะด้วยปัจจัยจากความสมเหตุสมผลจากการตีความของข้อสมมติฐานบางประการซึ่งมีที่มาจากตัวความคลุมเครือนั้น สิ่งที่ผู้วิจัยต้องการจะสื่อคือผลสะท้อนที่เกิดขึ้นจากกรณีดังกล่าวอาจเป็นเหตุให้ความคิดทางปรัชญาของเอพิคเตตัสเกิดความย้อนแย้งหรือไม่มีความสมเหตุสมผลขึ้นในตัวระบบเนื่องจากความเชื่อดั้งเดิมของปรัชญาสโตอิก (กล่าวคือความเชื่อที่ว่าภาวะแห่งมนุษย์คือเหตุผล (*logos*) หรือ *Prohairesis*) ถูกสั่นคลอน (ความหมายคือกรณีดังกล่าวนั้นอาจส่งผลให้คำอธิบายโดยภาพรวมทั้งหมดของ *topoi* ไม่ก่อให้เกิดความหมายหรือไม่สามารถทำความเข้าใจได้) ซึ่งการตีความ *topos* ที่สามอย่างถูกต้องควรมีน้ำหนักไปทางไหนอย่างไรนั้นก็เป็นเราที่จะต้องช่วยกันหาแนวทางคำตอบกันต่อไป

เอกสารอ้างอิง

พระราชวรมุณี (ประยูร ฐมภูมิโต) (2542). *ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* (พิมพ์ครั้งที่ 4).

สำนักพิมพ์สยาม.

พลอยเอก แสงญาติ (แปล) (2566). *สโตอิกรายวัน*. สำนักพิมพ์วีเลิร์น.

วิทยากร เชียงกุล (แปลและเรียบเรียง) (2564). *คู่มือการใช้ชีวิตเพื่อความสุขที่แท้จริง: อีพิคเตตัส, ปรัชญาสโตอิก*. มูลนิธิเพื่อนหนังสือ.

วิลเลียม เอ็มเอียม (แปล) (2565). *สโตอิก ปรัชญาเสริมแกร่งเพื่อชีวิตไม่สั่นคลอน*. บิบลีโอ.

สุภักดิ์ อมาตยกุล (2559). ‘*Prohairesis*: สิ่งที่ยืนอยู่กับเราและชีวิตที่เป็นสุขในจริยศาสตร์ของเอพิคเตตัส’ ใน *ชาญณรงค์ บุญหนุน (บ.ก.) สร้างแผนที่จริยศาสตร์*. สำนักพิมพ์วิภาษา.

Bobzien, S. (2005). *Determinism and freedom in Stoic philosophy*. Oxford University Press.

- Brennan, T. (2009). Stoic moral psychology. In B. Inwood (Ed.), *The Cambridge companion to the Stoics*. Cambridge University Press.
- Brennan, T. (2010). *The Stoic life: Emotions, duties & fate*. Oxford University Press.
- Crivelli, P. (2010). Epictetus and logic. In T. Scaltsas & A. S. Mason (Eds.), *The philosophy of Epictetus*. Oxford University Press.
- Epictetus. (1991). *Enchiridion* (G. Long, Trans.). Prometheus Books.
- Epictetus. (2008). *Discourses and selected writings* (R. Dobbin, Trans.). Penguin Books.
- Epictetus. (2014). *Discourses, fragments, handbook* (R. Hard, Trans.). Oxford University Press.
- Hadot, P. (1995). *Philosophy as a way of life: Spiritual exercises from Socrates to Foucault* (M. Chase, Trans.). Blackwell Publishers Ltd.
- Hadot, P. (2002). *What is ancient philosophy?* (M. Chase, Trans.). The Belknap Press of Harvard University Press.
- Holiday, R., & Hanselman, S. (2016). *The daily Stoic: 366 meditations on wisdom, perseverance, and the art of living*. Profile Books.
- Inwood, B. (1985). *Ethics and human action in early Stoicism*. Oxford University Press.
- Inwood, B., & Gerson, L. P. (Eds. & Trans.). (2008). *The Stoics reader: Selected writings and testimonia*. Hackett Publishing Company.
- Johnson, B. E. (2014). *The role of ethics of Epictetus: Stoicism in ordinary life*. Lexington Books.
- Long, A. A. (2001). *Stoic studies*. University of California Press.
- Long, A. A. (2002). *Epictetus: A Stoic and Socratic guide to life*. Oxford University Press.
- Long, A. A. (2011). *From Epicurus to Epictetus: Studies in Hellenistic and Roman philosophy*. Oxford University Press.
- Long, A. A. (2013). *Epictetus: A Stoic and Socratic guide to life*. Oxford University Press.
- Long, A. A. (Ed.). (1996). *Problems in Stoicism*. The Athlone Press.
- Pigliucci, M. (2017). *How to be a Stoic: Using ancient philosophy to live a modern life*. Basic Books.
- Rist, J. M. (2010). *Stoic philosophy*. Cambridge University Press.

- Ross, L. J. (1971). *Freedom and responsibility of the individual in Epictetus' Discourses* (Doctoral dissertation). Durham University.
- Sellars, J. (2009). *The art of living: The Stoics on the nature and function of philosophy* (2nd ed.). Bristol Classical Press.
- Sellars, J. (2019). *Lessons in Stoicism: What ancient philosophers teach us about how to live*. Penguin Books.
- Stephens, W. O. (2018). *Stoic ethics: Epictetus and happiness as freedom*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Tremblay, M. (2016). *Spiritual exercises in Epictetus: Difficult but justified* (Master's thesis). Carleton University.
- Tremblay, M. (2021). *Theory and training in Epictetus's program of moral education* (Doctoral dissertation). Queen's University.
- Dobbin, R. (1991). Προαίρεσις in Epictetus. *Ancient Philosophy*, 11(1), 111-135.
<https://doi.org/10.5840/ancientphil1991111138>
- Fisher, J. (2015). Epictetus on the Epistemology of the Art of Living. *apeiron*, 48(1), 20-44.
<https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/apeiron-2013-0055/html>
- Hatipoglu, S. (2014). Prohairesis in aristotle and Epictetus: A comparative study. Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (22), 45-64.
<https://doi.org/10.20981/kuufefd.19827>